

VEREENIGING
TER
BEOEFENING
VAN DE
KRIJGSWETENSCHAP.

1867—1868.

'S GRAVENHAGE,
C. VAN DOORN & ZOON.
BOEKHANDELAARS VAN Z. M. DEN KONING.
1868.

INHOUD.

1867—1868.

	Blz.
25 October 1867. GORT, De militaire geneeskundige dienst in Noord-Amerika, in zooverre de daar gevolgde beginselen en verkregen resultaten voor Nederland van belang zijn te achten	1.
Discussie	31.
29 November 1867. STIELTJES, Bestrijding van eenige dwalingen, voorkomende in de nieuwste geschriften over de verdediging van Nederland	49.
27 December 1867. Discussie over de rede door den heer STIELTJES in November gehouden	81.
31 Januarij 1868. MULDER, De vereeniging tot het verleenen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog	117.
Discussie	157.
28 Februarij 1868. NIERSTRASZ, Beschouwingen over de maritieme strijdkrachten van den tegenwoordigen tijd	177.
Discussie	199.
27 Maart 1868. VOORDUIN, Beschouwingen over het gebruik van een leger, in tijd van vrede, tot het arbeiden aan verdedigingswerken van blijvenden aard	215.
Discussie	240.
24 April 1868. DE CASEMBROOT, Vlugthavens in Oost-Indië.	257.
Discussie	268.
STIELTJES, Over versperringen van zeegaten.	272.
Discussie	277.
Mededeeling van den heer WITTOP KONING over onder water varende booten	278.

VEREENIGING

TER BEOEFENING VAN DE KRIJGSWETENSCHAP.

1867—1868.

Verslag der bijeenkomst van den 25sten October 1867.

Bij afwezigheid van den Voorzitter, opent de Onder-voorzitter, de heer STARING, de vergadering, en heet de opgekomen leden welkom in de eerste bijeenkomst van dezen winter. Hij deelt mede, dat het verslag der op den 24sten September ll. gehouden buitengewone vergadering aan alle leden is rondgezonden, en daar verder geene voorstellen of mededeelingen te doen zijn, geeft hij het woord aan den heer M. W. C. GORI, die tot onderwerp van behandeling voor dezen avond gekozen heeft:

De militaire geneeskundige dienst in Noord-Amerika, in sooverre de daar gevolgde beginselen en verkregen resultaten voor Nederland van belang zijn te achten.

De heer GORI zegt het volgende:

Mijne Heeren!

Er zijn oogenblikken in het leven van menschen en volken, met de beginselen, die hen leiden, en de instellingen, die hen beheerschen, waarin meer dan ooit te voren gevoeld wordt, dat het verledene heeft uitgediend, en een nieuw, een beter leven moet beginnen. Zoo immer zijn het dan voorbeelden, die de richting bepalen, waarin de noodzakelijke hervormingen moeten plaats hebben, en wat meer zegt, worden die voorbeelden niet zelden baanbrekend op den weg der ontwikkeling. Ik heb het ondervonden, Mijne Heeren, toen ik den militairen geneeskundigen dienst

1867/68.

bij ons met dien van andere volken ging vergelijken. En tot dit onderzoek bestond meer dan ooit te voren aanleiding.

Indien toch in den laatsten tijd door verschillende oorzaken en langs onderscheidene wegen de publieke opinie in Nederland gevestigd werd op een onzer hoogste belangen, als daar is de zorg voor 's lands weerbaarheid, dan mochten daarom niet alle deelen onzer legerinrichting zich in eene gelijke belangstelling verheugen. Ik heb hier veel hooren spreken over verbeterde organisatiën, vuurwapenen, forten en verdedigings-liniën, — kortom, onze geheele militaire staatsregeling aan een grondig en een veelzijdig onderzoek zien onderwerpen, maar niet of zelden een woord hooren uiten, dat van belangstelling getuigde in den gewonden Nederlandschen krijgsman. — Vergeeft, M. H., ik beschuldig niemand. Wat hier geschiedde, geschiedde alom, en — wat meer zegt — zal steeds geschieden, want in de voorbereiding tot den strijd wil men maar niet van de noodlottige gevolgen weten aan lijf en leven, have en goed. Ik zal dit voorbeeld niet volgen, omdat langs dien weg de levende strijdkrachten onnoodig worden verzwakt niet alleen, maar bovendien te kort gedaan in de vervulling van een plicht, een heiligen plicht durf ik het noemen, dien ieder volk tegenover zijne verdedigers op zich genomen heeft.

Deze gedachten, M. H., waren leidende bij mijn onderzoek.

Ik verzoek U thans met uwe welwillende aandacht mij voor eenige oogenblikken te volgen naar Noord-Amerika.

Toen de burgerkrijg uitbrak, was het leger der Noordelijke Staten naauwelijks 12 000 man sterk, over het geheele land in kleine garnizoenen verspreid, en door afval of verraad verzwakt.

Er dienden daarbij 107 officieren van gezondheid, die zich bij de expeditie van den generaal SCOTT tegen Mexico hadden onderscheiden. De organisatie van den militairen geneeskundigen dienst was, even als die van het overige leger, op Engelsche leest geschoeid, doch bleek in ieder opzicht onvoldoende te zijn. De strijd nam, zoo als wij weten, al spoedig eene onverwachte uitbreiding aan. Terwijl het effectief van het leger tot 500 000 man steeg, had zich de geneeskundige dienst in diezelfde verhouding moeten ontwikkelen, en daar dit niet geschiedde, ontstond er gebrek aan de eenvoudigste zaken. Het gemis van geneeskundigen en hunne helpers, hospitalen, vervoermiddelen, genesmiddelen

en instrumenten, kortom, van al hetgeen noodzakelijk is ter behandeling en verpleging van zieken en gekwetsten, bracht schrik en verwarring niet alleen door het leger, maar ook over het geheele volk, uit wier leden — waaronder niet zelden vader en zonen van hetzelfde huis — het leger, als 't ware plotseling, was samengesteld. Onder die omstandigheden werd natuurlijk in een land, waar de publieke opinie een hier ongeken den invloed uitoefent, ja zelfs regeert, den weg ter verbetering ingeslagen. Wij kunnen dien hier niet in al zijne phasen volgen, doch willen al aanstonds op de uitkomst, waarom het ons te doen is, wijzen.

Nadat de militaire geneeskundige dienst meermalen van systeem en chef verwisseld had, kwam eindelijk een man aan het hoofd, die als 't ware tot zijn hervormer uitverkoren scheen te zijn.

Met eene rijke ervaring, een vertrouwen inboezemende persoonlijkheid en een energiek karakter was de jeugdige Chirurgijn-generaal WILLIAM A HAMMOND bestemd eene organisatie in het leven te roepen, welke later, toen het leger meer dan een millioen strijders bedroeg, de proeve van deugdelijkheid doorstaan heeft.

De beginselen waarop zijne regeling berustte, waren:

1°. Het korps militaire geneeskundigen is geheel zelfstandig onder zijn eigen chef werkzaam, welke alleen aan het hoofd van het oorlogsbestuur verantwoordelijk is.

2°. Ieder soldaat, die ziek of gewond wordt en daardoor niet in staat is dienst te doen, treedt tijdelijk geheel buiten de sterkte van zijn korps. Van het oogenblik af, dat hij in het hospitaal opgenomen wordt, of op het slagveld verwond ter neder ligt, neemt de officier van gezondheid uitsluitend de zorg voor zijn persoon op zich. Hij is chef bij het transporteeren, bij de geneeskundige verpleging en behandeling; hij handhaaft daarbij de militaire discipline in al zijn omvang, in één woord — hij heeft alsdan de attributen van een kommandeerenden officier.

3°. Daarom is ook het bestuur over de inrichting van hospitalen, over de ziekentransporten, kortom, de geheele administratie van den dienst, alleen gesteld onder het bevel van den dirigeerenden officier van gezondheid, en moeten alle geëmployeerden bij die inrichtingen aan hem uitsluitend gehoorzamen.

4°. De officier van gezondheid geniet dezelfde voorrechten als de overrige officieren van het leger, en verricht zijn dienst naar

de voorschriften, hem door het hoofd van den dienst gegeven.

5°. De officieren van gezondheid zijn niet ingedeeld, maar naar de sterkte van eenig korps of troepen-deel verdeeld.

De uitkomst heeft ten volle de voordeelen dier organisatie in het licht gesteld. Vóór ik echter overga tot de waardeering harer resultaten, wil ik nog vermelden, dat ook de vrijwillige ziekenverpleging op het slagveld, gedurende den worstelstrijd aan gene zijde van den Oceaan groote dingen heeft volbracht. De geneeskundige commissie in Noord-Amerika, werd te recht wereldberoemd. Toen bij het uitbreken van den oorlog een gloeiend patriotismus als een electrieke schok de geheele natie doortrok, en eene menigte vrijwilligers naar Washington snelde om tegen den vijand te worden aangevoerd, waren de vrouwen niet minder dan de mannen met ijver bezielde om de Unie te redden. Zij bepaalden zich niet alleen tot het maken van pluksel en verbanden en het inzamelen van gelden, zooals dit vroeger en later hier en elders geschiedde, maar zij werkten tevens met rustelooze werkdadigheid, om hunne vaders, broeders en zonen op het slagveld te kunnen verzorgen. Dit gaf het aanzijn aan eene vereeniging, te New-York opgericht. Deze verspreidde eene menigte kleinere brochures met voorschriften voor het behoud van de gezondheid te velde, en wekte tevens het geheele volk op, om door deelneming en milddadigheid de ontoereikende verpleging van zieken en gewonden te verbeteren.

Zij nam met dit doel hare toevlucht tot de dagbladen, hield meetings en gaf eene menigte vlugschriften over hetzelfde onderwerp uit. Zoo ontwikkelde zich spoedig uit eene schijnbaar onaanzienlijke vereeniging de commissie, welke, gesteund door het gansche volk, spoedig zeer machtig werd en haren krachten invloed alom deed gevoelen. Diezelfde commissie breidde haren invloed niet alleen uit over de levensvoorwaarden van den soldaat te velde, maar ook daarbuiten, en dat niet alleen in gezonden, maar ook in zieken toestand. Zij werkte onder een zelfstandig bestuur, dat door middel zijner bijzondere agenten bij het leger alom vertegenwoordigd werd. Ofschoon nu oorspronkelijk uitdrukkelijk bepaald was, dat de leden en agenten der commissie zich zorgvuldig moesten onthouden van alles, wat storend zou kunnen werken op de discipline en het bestuur van het leger, zoo behoeft

het zeker bijna niet gezegd te worden, dat die bepaling spoedig werd overschreden. En geen wonder! De steeds wassende macht der commissie was eindelijk zoo groot geworden, dat zij een staat in den staat vormde. Spoedig had zij niet alleen in iedere stad, maar zelfs in het kleinste gehucht hare vertakkingen, en werd het geheele land door haar in beweging gebracht. Ik laat het nu aan iederen onpartijdige over, om te beoordeelen, hoe zulk een uitgebreide en krachtige invloed bestaanbaar is in een welgeordend leger, waarbij dan evenwel niet uit het oog dient verloren te worden dat in Amerika, zelfs bij het leger, de volkswil oppermachtig is, en men het kwade om het voordeel van het daaraan verbondene goede moest toelaten, waardoor eene verhouding ontstond, onvereinigbaar met onze Europeesche begrippen.

De commissie bepaalde zich in de eerste plaats tot een algemeen hulpbetoon door het verschaffen van materiaal van allerlei aard voor de hospitalen, de ambulancen en ziekendepôts, alsmede voor den geneeskundigen dienst bij de korpsen. In de tweede plaats verleende zij hulp en ondersteuning aan behoeftige of zieke soldaten, die met verlof of ontslag hunne korpsen hadden verlaten, en aan gevangenen, kortom, in het algemeen aan alle militairen, die door eenige omstandigheid hulp noodig hadden. Uit dit beknopte overzicht blijkt genoegzaam, dat de taak der commissie veelomvattend was. Zij had tijdens haar bestaan 12 000 000 dollars te harer beschikking. De onpartijdigheid gebiedt echter, dat haar roem niet overschat worde, want, afgezien nog van haren diep ingrijpenden invloed op het legerbeheer, dient niet te worden vergeten, dat de werken der commissie ons door de commissie zijn bekend geworden, en dat thans, nu het eerste enthousiasmus voor haar bekoeld is, onpartijdige rechters in en buiten het leger erkennen, dat overdrijving en vele misbruiken ook deze, als iederen menschelijken arbeid ruimschoots aankleefden. Ik wil volgaarne erkennen, dat, toen ik de medeelingen van EVANS, RÉCLUSE en anderen gelezen had, ik, even als zoo velen, hoogelijk ingenomen was met de gezondheids-commissie, maar door later onderzoek en dieper studie tot geheel andere gedachten gekomen ben, en dat zich bij mij de overtuiging vestigde, dat zij goed was als tijdelijk hulpmiddel, terwijl de hoofdzaak, zooals wel van zelve spreekt, voor het Gouvernement zelf kwam.

De regeering der Noordelijke Staten bleek ook in dit opzicht voor hare moeilijke taak berekend te zijn.

De geneeskundige dienst in de hospitalen en bij de korpsen van het leger werd overeenkomstig de ware behoeften geregeld.

In den aanvang van mijn betoog wees ik reeds op de beginselen, die daarbij leidende waren, terwijl ik thans overga om de inrichting zelve te bespreken.

Er was als regel aangenomen, dat bij een eenigszins ernstig treffen zooveel mogelijk officieren van gezondheid zouden tegenwoordig zijn. Zij werden te voren daartoe per telegraaf opontboden. Het geneeskundig personeel en materieel werden, bij het in slagorde stellen van het leger, op eene doeltreffende wijze over het slagveld verdeeld. Onmiddellijk achter de slaglinie stonden de ambulance-wagens en draagbaren met de daarbij behoorende hospitaal- en treinsoldaten gereed, onder het bevel en de leiding der officieren van gezondheid.

De gekwetsten werden zoo spoedig mogelijk uit het gevecht gevoerd naar de ambulance-stations, zijnde de eerste linie van een welgeordend hospitaal-systeem. Daarvoor werden plaatsen uitgekozen nabij de slaglinie, waar tenten werden opgericht. In deze werden den lijders verfrisschingen toegediend, en zij, terwijl de dragers uitrustten, op eene eenvoudige wijze verbonden. Bij verbloedingen werd een tourniquet, en eene enkele maal eene ligatuur aangelegd. Operaties hadden hier overigens niet plaats, en terecht — want de ondervinding heeft geleerd, dat de soldaat, die dikwijls na een heeten dagmarsch vermoeid op het slagveld aankomt, en reeds door het gevecht uitgeput is, verwond wordende, ten gevolge van de daarbij plaats grijpende verbloeding zoo verzwakt, dat bijna iedere operatie, dadelijk uitgevoerd, dikwijls mislukken zal.

Van de ambulance-stations werden de lijders naar de veld-hospitalen, d. i. de tweede linie, vervoerd. De veld-hospitalen waren ver genoeg van het slagveld verwijderd, dat zij beveiligd bleven voor het vijandelijke schroot, maar tevens zoo nabij, dat de transporten ze spoedig genoeg konden bereiken.

Hier dan stonden de operateurs met hunne helpers gereed, om de gewonden te verdcelen en te verzorgen. Deze veld-hospitalen bestonden uit groote tenten, die van alles voorzien waren om de lijders te helpen, en waarin de aangewezen operaties konden verricht worden.

Het behoorde tot den gewichtigen werkkring van den chef van den geneeskundigen dienst te velde, om de geschiktste plaatsen voor de veldhospitalen aan te wijzen.

Eene juiste kennis van het terrein niet alleen, maar zelfs van de hoofdbewegingen van het leger is daarvoor noodzakelijk.

Wanneer de geopereerde lijdens transportabel waren, d. i. wanneer het gevaar voor nabloeding en uitputting verdwenen was, werden zij uit de veld-hospitalen naar de zieken-depôts vervoerd. Deze bestonden uit vaste gebouwen, huizen of barakken, die in de nabijheid van groote rivieren of spoorwegen lagen, en rijkelijk van alles waren voorzien. Van daaruit kwamen de lijdens in de groote hospitalen aan. Vóór dat ik tot de inrichting van deze laatste overga, dien ik nog te vermelden, dat al het verplaatsbare materieel, tenten enz., voor den geneeskundigen dienst bestemd, het leger op transportwagens volgde, en op dagen, dat er elders gevochten werd, door middel van de spoorwegen derwaarts moest worden vervoerd. De administratie was met recht middel en geen doel, terwijl in Noord-Amerika m. a. w. minder gelet werd op de verantwoording van goederen, dan wel op de verantwoordelijke zorg voor personen, die in den strijd gewond waren. — Bij het begin van den oorlog bezat het leger geen enkel groot militair-hospitaal. Toen zich de behoefte aan dergelijke centrale inrichtingen deed gevoelen, werden eerst alle beschikbare publieke gebouwen, en later zelfs groote particuliere woningen hiervoor ingericht. Zij kostten veel geld en voldeden ten slotte niet.

Een reglement van den 20 Juli '64 stelde hierop nader order. Er werden groote militaire hospitalen opgericht, die naar het paviljoensysteem gebouwd waren. Iedere ziekenzaal vormde een geheel op zich zelve staand en dus volkomen te isoleeren gebouwtje voor zestig zieken bestemd. Daarenboven waren afzonderlijke paviljoens aangewezen voor spijskamer, récréatiezaal, bureau, magazijnen, wasch- en badhuis, operatie-kamer en lijkenhuis. Die verschillende gebouwen werden *en échelon* geplaatst, of vormden te zamen eene V. Zij werden door fraai aangelegde tuinen gescheiden, en waren door rails onderling verbonden. Het gebouw voor de administratie stond veelal in het midden om het toezicht gemakkelijk te maken.

Deze inrichting werd verder naar omstandigheden gewijzigd,

en was meer bijzonder aan den eersten geneesheer toevertrouwd. Absoluut vastgesteld waren de lengte, breedte en hoogte der paviljoens, en de kubieke ruimte lucht voor iederen zieke bestemd, terwijl daarenboven algemeene voorschriften gegeven werden voor ventilatie, verwarming en reiniging der lokalen. Hoezeer aan deze groote inrichtingen behoefte moet bestaan hebben, kan men opmaken uit het feit, dat gedurende vier maanden in 1863 het aantal lijdens aan geschoten wonden alleen 20 930 bedroeg, en in sommige hospitalen tot 2500 lijdens tegelijk verpleegd werden.

De doelmatige inrichting van de verschillende hospitalen maakte dit mogelijk en hunne eenvoudige wijze van beheer gemakkelijk. Zoo als ik reeds aanvoerde, wordt het geheele beheer van een hospitaal door den eersten geneesheer gevoerd, en bestaan er geene afzonderlijke geneeskundige en administratieve diensten, dus ook geene toeziende chefs, commissiën van administratie en hospitaal-raden. De ondervinding heeft in Noord-Amerika bewezen, dat men die in groote, hoeveel meer in kleine legers, zeer goed kan missen.

De inkomsten van ieder hospitaal bestonden behalve uit de verstrekkings in natura, in eene vaste som, het zoogenaamd ration, per lijder en per dag, die om de drie maanden bepaald werd. De uitgaven waren aankopen voor verschillende behoeften voor de verpleging der zieken bestemd; hetgeen er overblijft, vormt de hospitaalkas, welke door den eersten geneesheer wordt bestuurd, en gebruikt moet worden voor verschillende aankopen ten behoeve der zieken, voor verbeteringen en verfraaijingen der gebouwen. Eenmaal per week worden de inkomsten en uitgaven *in plenum*, d. i. in tegenwoordigheid en door alle officieren van gezondheid aan een hospitaal verbonden, geverifieerd. Tegelijk houdt de eerste geneesheer dien dag eene uitgebreide inspectie over het geheele hospitaal, namelijk over de zieken, de instrumenten, geneesmiddelen en verbanden, magazijnen en keukens. Diezelfde inspecties worden nu en dan, doch altijd op het onverwacht, door geneeskundige directeurs en inspecteurs herhaald.

De mannen, die in Noord-Amerika de leiding der oorlogszaken in handen hadden, bewezen zodoende ook op dit gebied voor hunne taak berekend te zijn, want het kwam er hier niet alleen op aan om nieuwe krachten in het leven te roepen, maar vooral ook op het doelmatige gebruik dier krachten, en, wat meer zegt,

niet alleen om naar de omstandigheden te handelen, maar daaruit tevens het meest mogelijke voordeel te trekken. Dit laatste sprong in het oog bij de organisatie van het transportwezen op ruime schaal. Duizende lijders werden dagen lang vervoerd, zonder dat zij hiervan eenige hinder of letsel hadden. De uitgebreide stroomen en talrijke rivieren maakten dit vervoer gemakkelijk. Op de groote rivieren lagen ten allen tijde voor dit doel uitgeruste stoombooten gereed.

Een dezer, naar den Chef van den geneeskundigen dienst, Generaal BARNES genaamd, bevatte vier zalen, te zamen voor 500 bedden en bovendien logies van 75 man dienstpersoneel. Het schip was 275 voeten lang en 36 voeten breed, bij eene diepte van 21 voet en een inhoud van 2100 ton. De dirigeerende officier van gezondheid had, als geneeskundig officier, den kapitein van het schip onder zijne bevelen, eene regeling, eenig in hare soort, doch die geene bezwaren, maar veel meer groote voordeelen in de praktijk zou opgeleverd hebben.

Doch ook de spoorwegen bewezen voor het ziekenvervoer uitstekende diensten. Aan de hoofdstations stonden steeds ambulance-treinen gereed, om op het eerste sein derwaarts te kunnen stoomen, werwaarts de behoefte deze riep. Zij bestonden uit bijzondere voor dit doel vervaardigde ambulance-wagens. De constructie van deze voertuigen was zoo volledig, en de inrichting van assen, raderen en veëren zoo doelmatig, dat ook bij de snelste vaart de minste schudding niet was waar te nemen. De inrichting zelve daarentegen was eenvoudig. Een groot middenvertrek, met twee kleine ruimten aan de beide uiteinden. In de hoofdruimte zijn aan weërszijden stevige spijlen aangebracht, waaraan de draagbaren in ringen van caoutchouc werden opgehangen. Aan het eene uiteinde bevindt zich een vertrek voor den eersten geneesheer en zijn adsisistent, tevens ter berging van geneesmiddelen, en aan de andere zijde eene zelfde ruimte voor de bewaring van spijzen en ververschingsmiddelen. Op het slagveld en op marsch dienden verschillende ambulance-wagens op 2 en 4 raderen, wier getal in overeenstemming gebracht was met de sterkte der korpsen. Zoo had een korps van minder dan 3 kompagnieën, recht op een tweeraderigen ambulance-wagen en een dito transportkar voor geneeskundige behoeften, terwijl een batnillon van 5 kompagnieën recht had op

een vierraderigen ambulance-wagen en twee transportkarren , als boven.

De veelvuldige opvolgende veranderingen , die men den bedoelden voertuigen deed ondergaan , waren een bewijs van het streven om hunne inrichting de volmaaktheid zoo nabij mogelijk te doen komen.

Een der beste ambulance-wagens is die van HOWARD , welke een stelsel van veëren bevat , waardoor iedere schok kan gebroken worden. Dit voertuig is ingericht voor twee liggende en twee zittende , of acht zittende personen , en kost 280 à 400 dollars.

Er was verder nog bepaald , dat de ambulance-wagens en overige voertuigen voor den geneeskundigen dienst van het leger bestemd , in geen geval tot eenig ander doel mochten gebruikt worden , eene bepaling , die alom ook in tijd van vrede noodzakelijk is. Het is namelijk geen vreemd verschijnsel , om alsdan de ziekenwagens te zien gebruiken voor het vervoer van brood , fourages der paarden en kampements-effecten. Al lijdt nu het noodzakelijke transport van zieken en gewonden daardoor niet in gewone tijden , dan zullen toch die practijken in buitengewone omstandigheden , eenmaal in zwang geraakt , lichtelijk worden nagevolgd , dat zelfde transport daardoor zeer zeker bemoeilijken , zoo niet onmogelijk maken. Zoo las ik o. a. een rapport van den Inspecteur van den geneeskundigen dienst HUTIN , aan den Franschen Minister van Oorlog , de klacht bevattende , dat de transportmiddelen in Algiers , voor zieken en gewonden bestemd , ondanks de dringende verzoeken der officieren van gezondheid , door hoofden verdere officieren werden gebruikt voor hunne bagaadje. Ik behoef U zeker niet te zeggen M. H. , wat daarvan de noodlottige gevolgen waren !

Ik ga thans over tot het bespreken van onzen eigenen toestand.

Het zou m. i. ongepast zijn , om hier het korps te willen beoordeelen , waartoe ik de eer heb te behooren.

Ik zal dit dan ook *zorgvuldig* trachten te vermijden , en begin met *nietdrukkelyk* te verklaren , dat ik bij het onderzoek der quaestie instellingen en betrekkingen , en *niet* de daaraan verbonden personen zal bedoelen.

Zaken dus, en geen personaliteiten! Dan blijven wij getrouw aan den geest, die het debat in deze Vereeniging steeds heeft beheerscht.

Zoo is het: na iederen strijd dan zijn de klachten luider geworden over het gebrekkige in de verzorging van hen, die de noodlottige slachtoffers geworden waren van den krijg. De daarbij gevoegde drangredenen, en wat meer zegt de macht der feiten, waren al te samen te machtig en te groot, om niet verhoord te worden; — in één woord, de verbeteringen in den militairen geneeskundigen dienst schier alom aan de orde. En vraagt gij mij nu, M. H. wat deden wij op dit gebied? dan kan ik slechts van *stilstand*, van geen vooruitgang getuigen. „Maar,” hoor ik mij toeroepen, „de positie der officieren van gezondheid wordt langzamerhand beter!” — O ja! langzaam, — ik wil het niet tegenspreken, maar zie juist in die herhaalde reorganisaties het gemis eener leidende gedachte, die daaraan ongetwijfeld *moet* ten grondslag liggen, en zeer zeker het bewijs van te weinig stabiliteit. Zij werden dan ook niet direct in het belang der zaak ondernomen, maar om aan de billijke klachten der individuen te gemoet te komen. Maar er is meer. De militaire geneeskundigen vormen een vornaam, maar dan toch altijd maar een gedeelte van het militair geneeskundig personeel van het leger, dat niet kan werken zonder uitgebreide materiële hulpmiddelen en voorschriften om hen te leiden en het gebruik daarvan te regelen.

De organisatie nu is ondoelmatig, omdat zij ingericht is voor den tijd van vrede en niet in verband gebracht met de behoeften van den werkelijken oorlog. Ik wil volgaarne toegeven, dat wij in gewone tijden zelfs met minder personeel zouden volstaan kunnen, maar verlang, dat er voor buitengewone tijden zal gezorgd worden. En dit zal kunnen geschieden, zonder dat daarom de kosten grooter worden, dus binnen de grenzen van het budget.

Ik wenschte, dat de officieren van gezondheid *niet ingedeeld* waren, maar hen te verdeelen naar de sterkte van de garnizoenen en de daarin voorkomende zieken, eene regeling, die ook hier meer dan 18 jaren uitstekend gewerkt heeft, en om redenen buiten haar in 1860 verlaten is. Wordt dit voorstel niet opgevolgd, maar alles gelaten, zoo als het is, dan zal het geneeskundig personeel, ingedeeld bij de korpsen en gewend met hunne leden

lief eu leed te deelen, soms meer soldaat dan arts worden. Hoort nog, wat een bevoegd beoordeelaar ten deze getuigt: „Het indeelen der officieren van gezondheid is met zoovele nadeelen verbonden, dat het te verwonderen is, hoe zich dit systeem bij de meeste Europeesche legers heeft kunnen bestendigen. De jeugdige arts, die bij een regiment is ingedeeld, verliest zich licht in een kleingeestigen vormdienst, die een groot gedeelte van zijn tijd inneemt, terwijl juist praktische ervaring en oefening het arsenaal is, waaruit de arts zijne kennis putten moet. Deze beiden zijn nu alleen in groote hospitalen te verkrijgen, en daarom wordt hij, die de beste jaren van zijn leven bij een regiment doorbrengt, bij den dag in ervaring armer en dien ten gevolge voor zijn beroep ongeschikter.

„Daarom moeten de verschillende officieren van gezondheid door hun Chef bestemd worden, om dienst te doen bij de hospitalen, in cantonnementen, op marsch, als lid van verschillende commissiën, ook overeenkomstig hun bijzonderen aanleg en hunne bekwaamheden. Langs dien weg wordt de officier van gezondheid langzamerhand voorbereid, om zijne veel omvattende taak, inzonderheid te velde, waardiglijk te vervullen. Maar ook uit een ander oogpunt is de militaire vorming en vaste plaatsing der officieren van gezondheid bij de korpsen nadelig. Het ligt toch in den aard van hun beroep, dat zij steeds eene zekere onafhankelijkheid bewaren moeten, en dat niet alleen in de behandeling van de hun toevertrouwde lijders, zooals wel van zelven spreekt, maar ook in hunne zorgen voor het behoud van de gezondheid. Wanneer nu in het militaire leven alles bij reglementen voorgeschreven is en bepaald wordt, zoo kunnen er zich toch omstandigheden voordoen, die zoo dringend zijn, dat het om het leven van een mensch te doen is. Dan moet de arts met tact en ervaring zijne zelfstandigheid weten te handhaven. Is hij echter bij een korps ingedeeld en aan de absolute willekeur van den kommandeerenden officier onderworpen, dan begrijpt men hoe moeilijk het hem vallen zal anders te handelen, dan door dezen wordt bevolen.”

Ik ga zelfs verder met te verklaren, dat de indeeling bij de korpsen van het leger der officieren van gezondheid reeds nadeelig werkt in tijd van vrede, maar zeer schadelijk kan worden in den werkelijken oorlog. Wat zien wij toch gebeuren in oefenings-

kampen, die den werkelijken oorlog zoo nabij mogelijk moeten komen? Dat de officieren van gezondheid, ingedeeld bij het hoofdwapen, de infanterie, hun korps volgen in het opsluitend gelid der vierde divisie, en verder daarin alle bewegingen m $\acute{e}$ e maken. Zij doorloopen zodoende geregeld de verschillende scholen en worden behoorlijk afge $\ddot{e}$ xcerceerd, maar daardoor wordt niets dan de eenvormigheid gebaat. En wat zullen diegebruiken te velde ten gevolge hebben? Dat de kommandeerende officieren, — immers denkende in het belang hunner troepen te handelen, en daarin door geene enkele beperkende bepaling teruggehouden, want een reglement voor den geneeskundigen dienst te velde ontbreekt ons ten eenenmale — hunne officieren van gezondheid mee in 't vuur zullen voeren, wellicht *en tirailleur* vooruitzenden, doch dan ook met het noodlottige gevolg, dat geneeskundige hulp juist alom daar zal ontbreken waar zij noodig zal zijn. Een reglement voor den geneeskundigen dienst bij de korpsen, inzonderheid te velde, diende hier op nader orde te stellen.

Het *beheer* van den militairen geneeskundigen dienst moet verder eene verandering ondergaan. Veel wat nu de Chef van den dienst *moet* verrichten, wenschte ik gebracht te zien tot den werkkring der dirigeerende officieren van gezondheid. Gezamenlijk zouden deze met genen den *geneeskundigen raad* van het leger vormen, die den Minister van Oorlog adviseert over alle maatregelen van militairen geneeskundigen of hygiënischen aard. En hiermee zou dan de taak dier dirigeerende officieren van gezondheid zijn aangewezen. Tot heden deden zij eenvoudig dienst als eerstaanwezende officieren van gezondheid; — dan hebben zij een eigenen werkkring, inzonderheid eene voorbereiding voor dien te velde.

Dan komt dikwijls veel, ja! alles neêr op het physick en het moreel, maar vooral op de *kennis* van een enkel man. Is die persoon een geneeskundige en moet hij de dienst leiden, weet hij dan zijne helpers niet goed te kiezen, zijn onderhebbend personeel niet doelmatig te verdeelen, kortom, niet alle de hem ten dienste staande krachten en machten aan te wenden tot heil en voordeel van den gewonden soldaat, dan zullen de vele verminkten, de lange sterftelijsten en de opgehoopte kerkhoven van *onkunde* getuigen, maar de menschlievende natuurgenoeten staan voor de onherroepelijke *faits accomplis*.

Met de veranderingen, die ik zoo even voorstelde, zon men in vreedstijd met een klein militair geneeskundig personeel kunnen volstaan, en hierin tevens eene voldoende kern bezitten voor den geneeskundigen dienst te velde. Die kleine kern moet echter aanhoudend geoefend worden voor den werkelijken oorlog. Ik wenschte dat daartoe op ruime schaal gebruik gemaakt werd van de ervaring en vorderingen in vreemde legers. Het beurtelings niet alleen *bezoeken* van vreemde landen, maar vooral ook het bestudeeren van de daar werkende instellingen, en zoo mogelijk het deelnemen aan de eerste hulp op het slagveld van vriend en vijand acht ik noodzakelijk. Doch ook in ons eigen land valt nog veel te zien en te leeren. Onze twee groote koopsteden Amsterdam en Rotterdam bevatten een schat van geneeskundig materiaal.

Het vestigen van eene militaire geneeskundige applicatie-school, in verband met eene centrale militaire ziekeninrigting te Amsterdam, zou zeker veel nut kunnen afwerpen.

Om die geoefende kern zal zich in tijden van gevaar eene toereikende reserve moeten scharen. Het denkbeeld om in tijd van vrede eene militaire geneeskundige reserve te vormen voor den werkelijken oorlog, wint meer en meer veld. Is zij reeds voor groote volken noodzakelijk gebleken, hoeveel meer zal eene kleine natie als de onze er behoefte aan hebben. Ik kom hier weer van het bijzondere tot het waarachtig algemeene. Welnu, wanneer ik mij Nederland denk, met goed gevolg den aanval afslaande van iederen overheerscher, dan moet dit geschieden door een Nederlandsch leger, dat zal zijn gansch het Nederlandsche volk. Ik weet het, daar zal meer, oneindig meer toe noodig zijn dan algemeene geestdrift om het vaderland te redden, maar met lauwheid en onverschilligheid, gepaard aan achtelooze onkunde, gaan wij zeer zeker onherroepelijk verloren.

En om mijn denkbeeld, door de noodzakelijkheid der dingen aangegeven, te verwezenlijken, diende een ieder bij het leger eene roeping te kunnen vervullen; niet alleen de jager, de schipper en de handwerksman moeten als scherpshutter, pontonnier of mineur hun eigenlijk beroep kunnen voortzetten, maar ook de ingenieur en vooral de arts vinden hier een ruim veld, waarop zij werkzaam kunnen zijn. Het komt er maar op aan, dat alles behoorlijk geregeld worde, opdat geene enkele mannelijke kracht

voor de verdediging behoeft verloren te gaan. En om tot mijn onderwerp terug te keeren: het zou gemakkelijk zijn om eene reserve voor den tijd van oorlog te vormen, indien men alle geneeskundigen van den aanvang hunner studiën vrij stelde van militie en schutterdienst, waartegen zij zich zouden moeten verbinden, om in tijd van oorlog het land een zeker aantal jaren als officier van gezondheid te dienen.

Daarmede moet echter noodwendig samengaan, dat de eenheid van stand voor alle geneeskundigen waarheid worde en allen gevormd worden aan dezelfde universiteit. Aan de hoogeschool moet de militaire geneeskunde, even als iedere andere toepassing der wetenschap, onderwezen worden voor een ieder, die daartoe lust en roeping zal gevoelen.

Mochten hiertegen bezwaren bestaan, dan diende het militair geneeskundig onderwijs overgebracht te worden naar de applicatieschool, die wij hopen dat spoedig als *couronnement de l'édifice* onze militaire geneeskundige staatsregeling zal versieren. Dat zal meteen de eerste schrede zijn op den weg, die leiden moet tot eene algemeene hervorming onzer militaire geneeskundige staatsregeling. Het verouderde dwangstelsel moet geheel verlaten en een nieuw stelsel aangenomen worden der vrije concurrentie. Er is niets meer noodig om het korps militaire geneeskundigen voltallig te houden door in ieder opzicht voor hunne veelomvattende taak berekende personen, dan ze behoorlijk te beloonen; — om te besluiten: de betrekking van officier van gezondheid moet een middel van bestaan opleveren, eene carrière worden. Wat daaraan tot heden ontbrak, laat ik aan anderen over om op te sommen of liever te herhalen, want dat punt is bij herhaling behandeld, zoodat het eene zaak geworden is van algemeene bekendheid.

Met deze veranderde wijze van rekruteering, moet de geheele organisatie van den militairen geneeskundigen dienst in harmonie gebracht worden. De positie moet in evenredigheid zijn met den werkkring en de verantwoordelijkheid der individuen. Ik acht de assimilatie van de officieren van gezondheid overbodig in beginsel, maar zelfs schadelijk op de wijze zoo als daaraan hier te lande uitvoering wordt gegeven.

Het grootste gedeelte der officieren van gezondheid dient hier in inférieure rangen.

Nu ligt het in den aard hunner betrekking, dat zij aanhoudend met de verschillende autoriteiten van het leger in aanraking komen. Slechts enkelen zullen op den duur een onderscheid maken tusschen de functie en den militairen rang van den raadgever, en zijne voorstellen zullen minder gehoor vinden, al naarmate zij, uit hoofde van hun overwegend belang, geschieden in des te imperativer vorm. De ondervinding is daar, om het bovenstaande te bewijzen. Eene afschaffing der lage rangen bij den geneeskundigen dienst acht ik noodzakelijk. Zij hebben bij het overige leger een *raison d'être*, doch kunnen voor de geneeskundige dienst niet anders dan schadelijk zijn. Hunne zelfstandigheid, waarvan in gegevene gevallen zoo eindeloos veel kan afhangen, wordt er noodwendig door verlamd.

Om kort te gaan, ik acht eene reorganisatie van bedoeld personeel noodzakelijk, maar zij moet gebouwd zijn op geheel nieuwe beginselen.

Een zeker aantal dirigerende officieren van gezondheid, over een grooter aantal zelfstandig handelende geneeskundige ambtenaren en een klein getal assistenten. Ziedaar dan de drie categoriën van militaire geneeskundigen, die wij behoeven. Doch aan die betrekkingen, hoe ook genoemd — want de naam doet hier niets af tot de zaak — moet prestige en gezag verbonden zijn. En hiermede komen wij weêr tot ons oude thema terug van behoorlijke belooning. Doch daarvan hangt niet alleen de consideratie af, die de geneeskundige geniet. Zijne wetenschap moet geen dood kapitaal blijven. Hij moet kunnen woekeren met de talenten hem toevertrouwd.

Zoo is het, Mijne Heeren! of liever, zoo zal het moeten worden. De militaire geneeskundige moet daar, waar hij als hygiënist optreedt, niet alleen aangehoord maar ook gehoorzaamd worden. Dan zal de gezondheidsleer ook voor het leger een zegen worden, wanneer de voorstanders der wetenschap met de macht voorzien zijn, om de uitvoering hunner voorstellen te verzekeren. En men behoeft geene gave der voorspelling te hebben, om te weten, wat daarvan de uitkomst zal zijn: vermindering van het sterfte- en ziektecijfer, toeneming in welvaart en genot. Wie zou niet haken naar zulke voordeelen?

Er werd tot heden dikwijls een onderscheid gemaakt tusschen geneeskundige behandeling en verpleging, en toch zijn het slechts twee benamingen voor eene en dezelfde zaak.

De geneeskundige wendt verschillende middelen aan, om de hem toevertrouwde lijdens te helpen of te redden, doch wordt daarin bijgestaan door verschillende personen, zijne als 't ware bezielde werktuigen.

Ik heb hier het oog, Mijne Heeren, op het mindere personeel, onze hospitaal-soldaten en ziekenoppassers. Ik ken nu gcene taak zoo ondankbaar, doch tevens zoo moeilijk te vervullen, als van deze klasse van menschen.

Zij brengen toch het grootste gedeelte van hun leven, nacht en dag, door in onze ziekeninrichtingen, aan het bed der lijdenden.

Is het oogenblik daar van den werkelijken strijd, dan kan de minste soldaat eer en lauweren inoogsten, door zich in den dienst van zijn land te onderscheiden. Maar wat is de taak van den ziekenoppasser op het slagveld anders, dan de gewonden met gevaar van zijn leven naar de ambulance te vervoeren, totdat ook hij getroffen wordt door het lood of het staal van den vijand? En als de slach geslagen is, de klaroenen der overwinning schetteren, en de laatste stralen der zon heur licht verspreiden over al dien gruwel, dan komt voor hem een nacht van driebubbele inspanning, ellende en jammer, te midden van het akelig gekerm en de vervloeking der stervenden.

Verwacht van mij niet, Mijne Heeren! dat ik U de ijselijkheden van een slagveld zal trachten te schilderen; maar heb ik er te veel van gezegd, als wij o. a. lezen, dat drie en zelfs vier dagen na den slach bij Königgrätz duizende gekwetsten wachtten op een enkelen droppel water of een eerste verband? En is het niet hartverscheurend te hooren gewagen van die door den vijand verlatene ambulance, te midden van een bosch, die eerst later ontdekt werd, toen zij niets meer bevatte dan een hoop lijken, waaronder nog stervende personen? Ik kan mij nu niets pijnlijker denken, dan in die oogenblikken te willen, te moeten en niet te kunnen helpen. In dat lot deelt de hospitaalsoldaat in ruime mate; doch ook later, wanneer de overwinnaars beloond en hun geleden leed sedert lang vergeten hebben, gaat de hospitaalsoldaat nog voort zijn tol te betalen aan de besmetting van typhus, cholera en wondkoorts!

De geneeskundige kan slechts een gedeelte van de veelomvattende taak, verbonden aan de verzorging van gewonden, vervullen, maar moet kunnen beschikken over helpers. Hoe meer die geoefend, hoe bevattelijker die zijn, des te beter voor de lijdens. Veelomvattend en moeilijk te vervullen is de taak van den ziekenoppasser, zoo zelfs, dat een goed hospitaal-soldaat moet geboren en bijna niet kan gevormd worden. Hoe weinig dit alles hier tot heden begrepen werd, kan men het best opmaken uit de wijze van rekruteeren, vormen en beloonen onzer hospitaalgemplyeerdens, en wordt bewezen door het gehalte dier individuen.

Mij is door een uitstekend officier van gezondheid, die veertig jaren en langer gediend heeft, verzekerd, dat hij tijdens zijne lange militaire loopbaan geen enkel goed en op den duur onberispelijk hospitaal-oppasser gekend had. Toen hij eindelijk meende zulk een wonder gevonden te hebben, ontwaarde hij, dat deze brood verkocht had aan een reconvalescent van typhus. De lijdens moest deze onvoorzichtigheid met den dood betalen. Dit leerde ik reeds, gezeten op de banken onzer school, en mijne eigene ondervinding heeft mij de waarheid van het bovenstaande sedert bevestigd. Het verkeerd opgeven van de voornaamste ziekteverschijnselen, tijdens de afwezigheid van den arts, doch waarnaar hij zijne behandeling moet richten; het niet of ongeregeld toedienen der middelen, door hem voorgeschreven, maar wel het geven van spijsen, die het schadelijk is te verschaffen, — hier natuurlijk tegen betaling, — in één woord, nalatigheid, verzuim en misleiding van het mindere personeel, is in onze militaire ziekeninrichtingen aan de orde van den dag.

Zoo gaat het tegenwoordig, maar hoe zal het gaan in den werkelijken strijd of zelfs in de voorbereiding daartoe? Dat diezelfde ongeschikte individuen ons geheel verlaten en elders een goed heenkomen zoeken, waarin zij door geene enkele bepaling of verbindtenis worden beperkt. Hierin zal verandering dienen te komen, door in de eerste plaats de betrekking beter te beloonen, doch ook de daarin dienende personen na volbrachten dienstdag een onbezorgden ouden dag te verzekeren. Ik geloof, dat die methode de eenigste zal zijn, om geschikte vrijwilligers te krijgen. Heeft men den lust tot dienstneming als ziekenoppasser zoodoende opgewekt, dan kan men zijne eischen langzamerhand

hooger stellen, en meer bijzonder gaan letten op een vroeger onbesproken gedrag, krachtig ligchaamsgestel en zekeren graad van bevattelijkheid. Langs dien weg zal de betrekking van hospitaal-soldaat zelfs eene belooning kunnen worden voor reeds dienende militairen, zoo men er maar geen zoogenaamd baantje van maakt. Ik stel mij voor, dat wij zoodoende tevens al spoedig een kern zouden hebben van 250 man, waaraan ik even zoo veel militiens zou willen toevoegen, vijftig van iedere ligting, doch het eerste jaar dan ook geheel onder de wapens blijvende. Dit korps nu zou in oorlogstijd moeten verdubbeld worden, waarvoor ongetwijfeld ook geschikte personen zouden te vinden zijn onder de schutterijen.

Naast de rekruteering komt het overal aan op de opleiding. Het eerste jaar dient hiervoor uitsluitend besteed te worden, doch een hospitaal-soldaat moet allerminst tot een officier van gezondheid der 5^e of 6^e klasse gedresseerd worden, want met dergelijke handlangers zouden wij kwakzalvers vormen van de ergste soort.

Hij mag met heekkundige instrumenten niet anders leeren omgaan, dan om ze schoon te kunnen maken, en met geneesmiddelen, dan om ze te helpen bereiden. Het leeren van ontleedkunde en aanverwante vakken aan deze soort van menschen, acht ik een onbegonnen werk. Er zal m. a. w. op dit punt zoo min mogelijk gedoctrineerd en gereglementeerd moeten worden, maar de hoofdzak overgelaten blijven aan de officieren van gezondheid, met de vorming der hospitaal-soldaten belast. Daarbij zal men verder in het bijzonder moeten letten op den bijzonderen aanleg en ijver, kortom — de geschiktheid der personen. Zoo verkrijgt men geschikte ziekenvaders, magazijnmeesters, portiers, koks, thisaniers en instrumentmakers; deze laatste categorie niet te vergeten! Het bezit van eenige geschikte instrumentmakers is voor een leger te velde een niet genoeg te waardeeren voorrecht. Bij een langdurigen oorlog zijn ze met der daad onmisbaar. Dit is o. a. in den Krim-oorlog bewezen.

Op die drie factoren dan, *keuze, opleiding en belooning*, komt het ten slotte voornamelijk neêr. De toekomstige organisatie, die men het korps hospitaal-soldaten zal geven, acht ik van secundair belang.

Ik betwijfel het verder zeer, of de indeeling in kompagnieën

van uit den aard der zaak steeds verspreide individuen, wel eenig voordeel hoegenaamd zal afwerpen, en niet juist de zaak nog meer zal bemoeilijken. Ik wenschte ze daarom in vreedstijd liever aan den dienst van bepaalde garnizoenen te verbinden, en in oorlogstijd over de korpsen en brigades van het leger naar hunne sterkte te verdoelen, altijd onder het speciale bevel en de leiding der officieren van gezondheid. Een administratieve autoriteit daartusschen beiden, acht ik voor eene onnoodige complicatie!

Wij zijn zoodoende, Mijne Heeren! meer en meer gevorderd in de toepassing van het stelsel, hetgeen ik voorsta. Alvorens voort te gaan in de ontwikkeling mijner denkbeelden, moet mij eene bekentenis van de lippen. Welnu, op het oogenblik van onzen militairen geneeskundigen dienst te beschouwen in betrekking tot ons verdedigingsstelsel, maakt zich een zekere schroom van mij meester. Ik ben een leek in de krijgskunde, en over meer speciaal krijgskundige zaken sprekende of schrijvende, bezit ik iets van het gevoel van dien koning in het verhaal van VOLTAIRE, die zijn geheele leven door Fransch gesproken en geschreven had, doch niets in die taal durfde te laten drukken, uit vreeze van den spotlust op te wekken van de bewoners van Versailles en St. Germain.

Ik reken dan in ieder opzicht op uwe ruime toegevendheid. Onze militaire ziekeninrichtingen moeten in verband gebracht worden met ons verdedigingsstelsel. Wat wil dat zeggen?

Dat die plaatsen, welke in oorlogstijd garnizoen moeten hebben, in de eerste plaats van hospitalen moeten voorzien worden, zoowel omdat goede gasthuizen schaars en beperkt zijn, doch ook vooral omdat in oorlogstijd hier, als een gevolg der uitgestrekte inundatiën, het aantal lijdens aan tusschenpoozende koortsen als anderszins zeer zal toenemen, en de burgergasthuizen door de bevolking zelve zullen overvuld worden. Evenmin valt dan te rekenen op de kazernen. De redeneering toch, dat de kazernen in oorlogstijd voor een groot gedeelte zullen ledig staan, omdat de troepen alsdan de liniën en forten bezet houden of het veldleger vormen, gaat niet op, omdat diezelfde kazernen zullen ingenomen worden door de dépôts en de schutterijen, die geoefend moeten worden alvorens actief te kunnen optreden, zonder daarom nog

niet eens te spreken van de bovendien onmisbare localiteit voor magazijnen. Om kort te gaan, afzonderlijke gebouwen voor hospitalen bestemd, zijn noodzakelijk, en dit zoowel uit een hygiënisch als uit een krijgskundig oogpunt. Zoo is het, eene goede kazerne zal nog maar een middelmatig hospitaal vormen. Iedereen is zeker met mij overtuigd, dat eene woning een machtigen invloed op de bewoners, in gezonden maar vooral in zieken toestand, uitoefent. In een overvuld hospitaal wordt de eene zieke met der daad een besmettings-foyer voor den anderen. Zoo ver is men ten minste in de hospitaal-hygiëne gevorderd, dat men tegenwoordig, als het idëaal harer verbetering, mag stellen de afschaffing dier inrichtingen, en dat *lucht*, *licht* en *reinheid* onmisbaar zijn te achten voor de herstelling der lijders. Ik matig mijne eischen, doch moet toch hetzelfde gevoelen blijven onderschrijven, dat Nederland eigenlijk geene militaire hospitalen heeft, en de bestaande inrichtingen niet veel meer zijn dan bergplaatsen van zieken. Wanneer wij nu hiervan op het oogenblik weinig nadeel ondervinden, dan komt dit omdat het personeel te weinig talrijk is, en het leger over eene menigte kleinere garnizoenen is verspreid. Hierin dient hoe eer hoe beter verandering te komen, en iedere plaats of positie van eenig belang hare bepaald tot dit doel ingerichte ziekeninrichting te bezitten. Zoo moeten bomvrije hospitalen hebben den Helder, Vlissingen, Gorcum, Nijmegen en Delfzijl, en verder militaire ziekeninrichtingen te 's Hertogenbosch, Groningen, Kampen, Arnhem, Amersfoort, Utrecht en eenige plaatsen in de Utrechtsche-linie worden daargesteld. De centrale inrichting eindelijk moet komen te Amsterdam, het reduit onzer stelling. De in de opgenoemde plaatsen aanwezige inrichtingen zijn slecht ingericht of niet naar behooren voorzien. Het groote gebrek is, dat men hier weër alles te veel op het laatste wil laten aankomen. Zoo heeft de positie den Helder een voor hospitaal ingericht bomvrij gebouw, doch dit is niet gedekt, en daarin worden de eenvoudigste zaken gemist, die voor eene ziekeninrichting noodzakelijk zijn, als kribben met hare fournituren, tafels, banken, apotheek met toebehooren, magazijn, enz. Ik geef verder in overweging, een évacuatie-hospitaal op te richten in het hooge en drooge Gooiland, dat in vredestand tevens een doelmatig verblijf zou zijn voor reconvalescenten.

Daar, waar de verdediging het toelaat, geef ik aan het paviljoen-systeem, zoo als het door de Amerikanen gewijzigd werd tot werkelijke hospitaal-kolonie, de voorkeur. Houten loodsen, die niet kostbaar en, zoo noodig, verplaatsbaar zijn, bevelen zich hiervoor bijzonder aan. In vreedetijd zouden zij tevens kunnen dienen voor oorlogsmagazijnen van het veldleger. Reeds vóór den oorlog in Amerika hadden de Franschen en Engelschen van barakken, tijdens de Krim-expeditie, gebruik gemaakt. Vóór korten tijd wendden de Hanoveranen, ná Langensalza, dezelfde barakken aan. De bekende Inspecteur-generaal Lw. STROMEIJER, prijst ze zeer, en staft zijne getuigenis met cijfers. Hij geeft, in verband met zijne ervaring en met het oog op ons klimaat, aan barakken boven tenten de voorkeur. De tenten zijn echter gemakkelijker te verplaatsen, en van haar gebruik kan ook hier een veelzijdig nut getrokken worden. Zoo kunnen zij bijv. met vrucht gebruikt worden, om de verplegingsruimte der vaste hospitalen te vergrooten, — ruime hospitaaltuinen zijn daarvoor onmisbaar, — en verder voor ambulancen achter de slachlinie, en zelfs na den strijd, om de zwaar gekwetsten op de plaats zelve te kunnen verplegen.

De statistiek heeft dan ook ten slotte voldingend bewezen, dat lijdens met etterende wonden met veel meer kans op herstelling in tenten of barakken, dan in vaste hospitalen verpleegd worden, want het ligt voor de hand, dat licht, lucht en reinheid, die drie grootste factoren in de hospitaal-behandeling, daarin veel gemakkelijker zijn te verkrijgen of te onderhouden. Dit is dan met der daad het a.b.c. geworden der nieuwere hospitaal-hygiène.

Doch ook de administratie onzer militaire ziekeninrichtingen kan vereenvoudigd worden. Wij zagen tot heden bij de verschillende militaire Staten twee stelsels van hospitaal-beheer, die het scherpste verschil bij het Fransche en Engelsche leger opleveren. Volgens het Engelsche stelsel is de geneeskundige uitsluitend belast met het geheele beheer en de verantwoordelijkheid, — de Amerikanen hebben dit overgenomen, — terwijl in Frankrijk daarentegen de intendance het bestuur over de ziekeninrichtingen uitoefent. Wij hebben iets dat gelijkt naar beide systemen. Was vóór '95 hier het Engelsche stelsel gangbaar, de Fransche overheersching liet ook in dit gedeelte van ons legerbeheer sporen achter; terwijl

thans in onze voorschriften gesproken wordt van een *de concert handelen* en mede-*verantwoordelijkheid*, was er vroeger van zulk een tweehoofdig gezag geene quaestie hoegenaamd.

De vraag is echter: waaraan moet de voorkeur gegeven worden? Ik aarzel geenszins mij voor het Engelsche stelsel te verklaren, en wel, omdat het bewezen heeft in de praktijk de voorkeur te verdienen. Toen in den Krim-oorlog de Engelschen, tijdens den eersten winter, aan alles gebrek hadden, werd hun leger, even als dat der Franschen, door cholera, typhus en scorbuut geteisterd, doch in den tweeden winter kwamen deze ziekten nog wel bij de laatsten, maar niet meer bij hunne bondgenooten voor. De Fransche inspecteurs van den militairen geneeskundigen dienst, MICHEL LEVY en BAUDENS, zetten dit, ondanks hunne nationaliteit, op rekening van de betere inrichting en het *doelmatiger* beheer der Engelsche hospitalen.

En wat zagen wij daarentegen in den oorlog het vorige jaar gebeuren? Dat het overwinnende Pruisische leger zeer te kort schoot in de verzorging zijner gekwetsten. De strijd tusschen LANGENBECK en DUMREICHER heeft licht verspreid over een tal van bijzonderheden, die anders ligt tot de verborgenheden zouden hebben blijven behooren. En zijn die voorbeelden, uit de ervaring van anderen geput, zoo vele bewijzen? Wij hebben ze immers niet noodig. Het eenvoudig gezond verstand maakt een ieder duidelijk, die niet verblind is door vooroordeelen, dat voor hetgeen één persoon kan doen, geen twee moeten optreden. Anders komt dat ongelukkige streven van zich te doen gelden in werking, waarvan niemand schade lijdt dan de zieken, en dat een verlamdenden invloed uitoefent op den gang der zaken.

De administratie onzer militaire ziekeninrichtingen moet vereenvoudigd worden. Ik heb op 't oogenblik geen lust om mij hier te verliezen in den doolhof van staten, of af te dalen in de geschiedenis der verplaatsbare fondsen onzer ziekeninrichtingen, maar dat die vereenvoudiging eene werkelijke *bezuiniging* zou zijn, staat bij mij vast. —

Wij zullen ons nu het geval stellen, dat ons leger, na den vijand aan den IJssel opgehouden te hebben, van daar moet terugtrekken achter de Utrechtsche linie, en de vraag trachten

te beantwoorden, wat wij in dat geval met onze zieken en gewonden zullen moeten verrichten.

Eene zeer belangrijke quaestie! Ik zet op den voorgrond, dat, naar mijne overtuiging, wij een treffen met een overmachtigen vijand zullen moeten trachten te vermijden en schermutselende onze hoofdlinie zoo doende bereiken.

De bewegelijkheid van ons veldleger is in die gevaarlijke periode onmisbaar. Door niets wordt die zoo verminderd, dan door den nasleep van wagens met gekwetsten, en andere voertuigen voor verschillende behoeften. Het is in ons belang, dat die gewonden zoodra mogelijk buiten de omgeving van ons veldleger gebracht worden, en zoo handelende, behartigen wij tevens het belang van de gewonden zelf, want wij weten, dat ieder overbodig vervoer voor de ongelukkige getroffen en eene foltering te meer is.

Het verdeelen dier lijdens en de organisatie van ons transportwezen is voor ons van het hoogste belang. — De ligt gewonden worden zoo spoedig mogelijk verder vervoerd, en wel in het gegeven geval naar de militaire ziekeninrichtingen te Kampen, Elburg, Harderwijk, Amersfoort en Arnhem. Van daar moeten zij langs spoor- en waterwegen opvolgend de centrale inrichting achter onze hoofdlinie bereiken. Aan de verschillende stations op de Veluwe staan daartoe ambulance-treinen gereed. Aan vaartuigen hebben wij daar, waar ze te gebruiken zijn, geen gebrek. De zwaar gekwetsten, en in het algemeen de lijdens, die eene groote operatie ondergingen, worden *niet* aan de gevaren van dit vervoer blootgesteld, maar *gelaten waar zij zijn*. Ik herhaal het: ook met de doelmatigste vervoermiddelen kan dit transport voor de lijdens noodlottig worden. Het dient daarom te worden vermeden. Willen wij dus den IJssel verdedigen of aan die rivier stand houden, dan moeten wij in die streek een of twee inrichtingen hebben voor onze zwaar gekwetsten. Ik hoor mij tegenwerpen, dat ook de vijand daarvan gebruik zal maken, doch antwoord, dat ook dit door mij gewenscht wordt, en zeker niet minder door de bewoners en eigenaars in bedoelde streken. Het ligt toch voor de hand, dat ook de vijand zijne zieken, die niet voor évacuatie geschikt zijn, hier zal achterlaten. Hij beschikt daarvoor, naar de wetten van den oorlog, over de meest ge-

schikte gebouwen of de beschikbare localiteit der ingezetenen. Een hospitaal is voor een door de rampen van den oorlog geteisterd land eene weldaad. De oorlog in Bohemen heeft het bewezen, hoe sloten en kasteelen, kerken en publieke gebouwen de zetelplaats geworden zijn van typhus en allerlei besmetting.

Mocht mijn voorstel geen ingang vinden, dan wenschte ik de zwaar gekwetsten te verplegen in tenten en barakken of barak-tenten, die dadelijk na een treffen in de nabijheid worden opgeslagen. Het veldleger bereikt zoo doende, zonder dien nasleep van zieken en gewonden, onze hoofdlinie. Eenmaal daarachter terug getrokken, moet als regel worden aangenomen, dat bij een treffen van eenigen omvang, zooveel mogelijk personeel moet tegenwoordig zijn. Ik geef in overweging om gebruik te maken van drijvende ambulancen, en daarvoor te bestemmen platboomde vaartuigen van weinig diepgang en onze gewone trekschuiten. De évacuatie naar de centrale inrichting geschiedt zoodoende geregeld en met zoo min mogelijk gevaar voor de lijders.

Daar komt alles op neêr: een vast beraamd plan, dat ordelijk wordt volvoerd, geene overtoellige raderen in een reeds uit den aard der zaak samengesteld werktuig, — juist daarmee zal de zaak der menschelijkheid op het slagveld het best worden gebaat!

Ik heb nu de overtuiging, Mijne Heeren, dat met het stelsel, hetgeen ik voorsta, dit vaardig en waardig zal kunnen geschieden.

Heb ik in den loop van mijn betoog bij herhaling melding gemaakt van het transport der gewonden, dan geschiedde dit, omdat het een overwegenden invloed uitoefent op de resultaten der behandeling, ja, die in vele gevallen beheerscht. Reeds wees ik op het vervoer naar de hospitalen langs spoor- en waterwegen, terwijl ik thans overga, om het vervoer in loco in de nabijheid der plaats van het treffen met een enkel woord te bespreken. Zij, die het voorrecht hadden de Parijsche wereldtentoonstelling te bezoeken, zullen gezien hebben, welk eene rijke verscheidenheid er op 't oogenblik heerscht in de vervoermiddelen der gewonden. Gij zult zeker van mij niet verwachten, dat ik hier zal treden in vele technische bijzonderheden of in de opsomming van de voor- en nadeelen van ieder dezer werktuigen. Staat mij echter toe, dat ik uwe welwillende aandacht vestig op een ver-

voermiddel, dat beantwoordt aan de drie hoofdvoorwaarden, die ik ten deze meen te mogen stellen: 1°. dat het alom kan meêgevoerd worden en dus het leger in zijne verschillende bewegingen volgen; 2°. dat voor dit vervoer zoo min mogelijk menschen en in het geheel geene dieren noodig zijn, en 3°. duurzaamheid, minkostbaarheid en vooral ook gemakkelijheid voor de lijders in zich vereenigt.

Deze verschillende eigenschappen vinden wij vereenigd in de raderbaar, die ik de eer heb hier te vertoonen.

Zij komt in vorm neêr op een langwerpig flauw gebogen vierkant, dat rust op twee veêren, bevestigd aan eene as met twee ligte ijzeren raderen. Zijdelings zijn twee staven of stokken aangebracht, die van voren en achteren in handvatsels eindigen. Het hoofdeinde der baar is voorzien van eene neêrslaande kap, en heeft van onderen eene afdeeling ter bewaring van genees- en verperschingsmiddelen; aan het voeteinde is een zeil bevestigd, dat uitgerold en aan de straks genoemde kap gehaakt, den lijder geheel bedekt, terwijl eindelijk aan de zijstukken twee neêrslaande steunsels gemaakt zijn, die bij het stilstaan moeten dienen, mitsgaders vier ijzeren haken, waardoor de raderbaar gemakkelijk door ieder ander voertuig op sleeptouw kan genomen worden.

Laten wij nu meerdere baren zich gelijktijdig bewegen, dan kunnen de verschillende hospitaal-soldaten, die hiervoor dienen moeten, elkander helpen, door bij ongelijkheden of hindernissen van het terrein de baren op te beuren en te dragen, totdat zij weêr op meer effen terrein komen. De volgens dit systeem vervaardigde baren bewezen in de laatste oorlogen in Duitschland en Mexico uitstekende diensten. Zoo werd door de Johanniter-orde in Pruissen van dit vervoermiddel gebruik gemaakt, en voerde de Oostenrijksche officier van gezondheid Dr. NEUDÖRFER dezelve raderbaar in bij het Oostenrijksche Mexicaansche korps.

Ik meen ten slotte nog te moeten opmerken, dat zij vooral aanbeveling zullen verdienen in een vlak land als het onze, en zeer geschikt zouden zijn, om meteen als legersteden te dienen op de drijvende ambulancen, waarvan ik straks gewaagde. Bij het vervoer op spoorwegen worden de raderen met de as, waaraan zij verbonden zijn, er afgenomen.

Het is eindelijk nog van het hoogste belang, dat de personen, met het vervoer belast, daartoe methodisch geoefend worden. De resultaten van menige behandeling zijn door een ondoelmatig vervoer dikwijls vernietigd. Kortom, het transport van zieken en gewonden is in de militaire heilkunde van overwegend belang.

„Doch,” hoor ik mij toeroepen, „al die voorzorgen zijn overbodig, want in dit alles zal immers ruimschoots voorzien worden door de Vereeniging ter verpleging van zieken en gewonden in oorlogstijd.” Ik kan die hoopvolle verwachting niet deelen, Mijne Heeren! en vrees daarenboven, dat juist door het bestaan dier vereenigingen van de noodzakelijke verbeteringen in den militairen geneeskundigen dienst de aandacht zal worden afgeleid. Zoolang het er slechts om te doen was een der menscheijkheid verheerlijkend beginsel plechtig bij tractaten af te kondigen, bleven HENRY DUNANT en zijne volgers, als ware apostelen der echte humaniteit, hot veld behouden, maar wij zullen eerst de vereenigingen op ruime schaal aan den arbeid moeten zien, alvorens die sanguinische verwachtingen te kunnen deelen. Tot heden bepaalden zij zich meer tot het aanwijzen van het ontbrekende, dan wel tot het herstellen daarvan. De beste geschriften over het tractaat van Genève putten hunne argumenten uit het onvolledige der middelen ter verzorging van den gewonden soldaat, maar bewijzen volstrekt niet, dat door eene algeheele verandering van stelsel daarin niet afdoende zou kunnen worden voorzien; m. a. w. in plaats van een slecht stelsel wil men geen beter stelsel, maar eenvoudig eene *stelselloosheid* van de ergste soort.

Ik zie daarom toch in het tractaat van Genève *meer* dan eene doctrinaire illusie, zooals het elders werd genoemd, maar *niet meer* dan een hulpmiddel in het volvoeren van de veelomvattende taak, aan de toereikende verpleging van de slachtoffers van den krijg onafscheidelijk verbonden.

De bepalingen van het tractaat zelve kunnen reeds het bovenstaande bewijzen. Zoo luidt art. I der gesloten overeenkomst: „De ambulancen en militaire hospitalen zullen als onzijdig erkend worden en als zoodanig door de oorlogvoerenden worden beschermd en geëerbiedigd, zoolang zich daarin zieken of gewonden bevin-

den." De onzijdigheid zou ophouden, indien die ambulances of hospitalen door eene krijgsmacht werden bewaakt.

Men zou nu bij eene eerste of oppervlakkige lezing van dit artikel denken, dat de in het vijandelijke land achtergeblevene geneeskundigen met hunne helpers hun beroep zouden kunnen blijven uitoefenen, alsof zij overwinnend waren en op vrij grondgebied zich bevonden. Dit is echter niet het geval, want volgens de tweede alinea wordt de daarvoor noodzakelijke neutraliteit van personen en goederen, en daardoor meteen het geheele artikel illusoir gemaakt.

Er dient nl. niet uit het oog te worden verloren, eensdeels, dat een geneeskundige zonder verschillende materiële hulpmiddelen zijn beroep niet kan voortzetten, en van den anderen kant, dat er wel degelijk militaire macht vereischt wordt, om eene ziekeninrichting te midden van een vijandelijk land voor schending met al de nadeelige gevolgen van dien te bewaren. Dit artikel dient dus in de eerste plaats herzien te worden, en de onbeperkte neutraliteit niet alleen over het geneeskundig personeel, maar ook over het materiëel te worden uitgesproken. Het zou daartoe teruggebracht moeten worden tot deze woorden: „De ambulances en militaire hospitalen zullen als onzijdig erkend worden, en als zoodanig door de oorlogvoerenden worden beschermd en geëerbiedigd." Met deze verandering in de redactie van art. I zou dan tevens vervallen art. III, aldus luidende: „Het materiëel der militaire hospitalen," let wel, „aan de wetten van den oorlog onderworpen blijvende, zoo zullen de personen aan die hospitalen verbonden, wanneer zij zich verwijderen, slechts de voorwerpen mogen medenemen, die hun bijzonder eigendom zijn." Er blijft zodoende van de neutraliteit der hospitalen niets over dan de vier naakte wanden.

Verder bevat art. II aan het slot eene beperkende bepaling, waarvan ik het wenschte te ontdoen en aldus te lezen: „Het personeel der hospitalen en ambulances, waaronder begrepen zijn de administratieve en geneeskundige diensten, mitsgaders de geestelijke personen en corporatiën, deelt in eene *onbeperkte* neutraliteit."

Eene onbevooroordeelde lezing van art. III doet bij ons al aanstonds twijfel ontstaan aan zijne uitvoerbaarheid. Wij lezen

daarin toch, „dat de in het vorige artikel genoemde neutrale personen, na de bezetting van den vijand, de hospitalen met de daarin verpleegd wordende lijdens zullen kunnen *verlaten*.” Daargelaten nog, dat dergelijke handelwijze zou kunnen gerechtvaardigd worden, ja niet geheel in strijd zijn met de wetten der menscheijkheid, dan bestaat er bij mij gegronde twijfel, of de kommandeerende officieren hiertoe hunne toestemming zullen geven, want in den oorlog zal men het met dergelijke bepalingen zoo nauw niet nemen, en geldt het „nood breekt wet”, en „macht gaat boven recht.” Wij missen verder de noodige bepalingen, waaruit blijkt, dat het achtergeblevene geneeskundige personeel met zijne helpers op den voet van *gelijkheid* zal worden behandeld en van alles voorzien, wat het tot zijn onderhoud noodig heeft. Zonder die bepalingen blijft de geheele overeenkomst een doode letter; kortom, ze behoeft dringend herziening. De laatste oorlog in Duitschland heeft dan ook voldoende bewezen, dat de witte vlag de ambulancen niet voor het vijandelijk vuur beveiligde, en het roode kruis op het witte veld zal daarvoor in de toekomst niet toereikende beschutten!

Ik bepaal mij tot de kritiek van deze artikelen van het tractaat van Genève als tot het hoofdbeginsel, d. i. de neutraliteit van personen en goederen betrekking hebbende. Ik zou nu nog verder kunnen gaan en trachten te bewijzen, dat het andere gedeelte van de taak der Vereeniging, het directe hulp verleen door een afzonderlijk personeel en materiëel onafhankelijk van het oorlogsbestuur, met der daad niets meer is dan eene utopie, doch zal liever naar het verbaal der zittingen van het congres zelf verwijzen, terwijl wij daarenboven weten, dat de voornaamste der contracteerende partijen alleen toegetreden zijn op de uitdrukkelijke voorwaarde, dat al de bepalingen op de vrijwillige ziekenverpleging betrekking hebbende, daaruit zorgvuldig zouden worden gelicht. Van daar dan ook het groote verschil tusschen de besluiten van het congres en de artikelen der daarop later gevolgde overeenkomst, welke wel is waar met groote eenstemmigheid gesloten werd, doch zich dan ook door kleurlooze *onbeduidendheid* onderscheidde van alle mogelijke vroegere tractaten.

Het beginsel toch der onbeperkte neutraliteit der personen met de verzorging der gekwetsten belast, wordt er slechts, zoo als

wij zagen, onder beperkingen in teruggevonden, terwijl het eeuwenoud is en eene vrucht der beschaving.

Voor Nederland zie ik daarom in de toetreding tot het traact in quaestie geen voordeel. Ik heb hooge achting voor de aanzienlijke en talrijke commissie, die hier door de Regeering gevormd werd, om de denkkeelden van HENRY DUNANT en zijne volgers te verwezenlijken, doch vrees, het zij hier met bescheidenheid gezegd, dat het met haar werk zal gaan als met dat van zoovele commissiën. Was het mogelijk nog elders noodig, om den begrippen van beschaving en humaniteit recht van bestaan te verzekeren, in Nederland was zulk eene feitelijke erkenning overbodig. Onbegrensde milddadigheid is, als hare zegenrijke vrucht, in onze nationaliteit als ingeweven.

En om weder terug te komen van het hooge gebied der beginselen op het meer praktische terrein der feiten, — bij de verdediging van Nederland mag mijns erachtens zoo min mogelijk aan de kansrekening overgelaten blijven. En dit is niet alleen waar voor de hoofdzaken, maar vooral ook voor de bijkomende invloeden en omstandigheden. Men behoeft nu geen krijgskundige van beroep te zijn, om te gevoelen, dat in die gevaarvolle oogenblikken, waarin, menschelijkerwijze gesproken, over het lot van ons dierbaar vaderland, wellicht aan eigen krachten overgegeven, zal beslist worden, hier mogelijk reeds verwarring genoeg zal heerschen, zonder dat het oorlogsbestuur door daaraan geheel vreemde personen nog meer zal worden gecompliceerd. Mijne overtuiging op dit punt is een gevestigde, en wordt door de uitstekendste militaire geneeskundigen uit alle landen gedeeld. Ik mag U niet met uitvoerige citaten uit hunne werken vermoeien, maar herhaal wat ik elders gezegd heb: „De Vereeniging ter verpleging van zieken en gewonden kan ook voor Nederland nut stichten, zoo zij zich slechts bepalen blijft bij het bijeenbrengen van materiele hulpmiddelen van allerlei aard, maar aan de Regeering overlate, waartoe het Gouvernement verplicht is.”

Het klinkt nu paradox, maar ik heb het vierde en laatste hoofdpunt aangekondigd, om het niet te verdedigen, omdat ik verwacht, M. H.! dat Gij het hierover allen volkomen eens zult zijn. De toestand van de middelen ter verzorging en verpleging van den gewonden soldaat *moet* een juiste maatstaf worden voor

de beschaving van een volk. Die overtuiging drijve ons aan, en niet het minst het oorlogsbestuur, om niets te verzuimen, opdat die verpleging in ieder opzicht eene uitstekende zij!

Want men kan den oorlog eene nationale ramp achten, òf in den worstelstrijd der volken een middel zien tot hunne hoogere krachtsontwikkeling; — een voorstander zijn van den eeuwigen vrede, of het denkbeeld idëaliseeren van eene eenheid der nationaliteiten, gegrond door het ruwe geweld, — en eindelijk de overtuiging toegedaan zijn, dat het met een volk is als met een individu: *hij, die zijne zelfstandigheid niet weet te bewaren, is niet waardig te leven*; — kortom, men kan verschillen op sociaal, staat- of krijgskundig, ja, schier op ieder gebied, maar daarin moeten allen overeenkomen, dat zij, die volgens de wet verplicht zijn de wapenen te dragen, recht hebben op eene uitstekende verpleging. De vervulling van dien plicht is voor volk en regeering al te gader eene eereschuld. Daarin achter te blijven, zou ons doen afdalen beneden het peil der beschaafde natiën.

Ik moet eindigen, Mijne Heeren! Vergun mij, dat ik, aan het einde van mijn gebrekkig betoog, mijne geheele gedachte weêrgeve, ja, met der daad concentreere! Wie onzer zou dan zijn vaderland niet groot en machtig wenschen, de Nederlandsche legers en vloten overwinnend, den vijand slaande, zoo als wij hem reeds zoo dikwijls hebben geslagen? Zal het zoo zijn o! laat dan de onverhoorde beden om hulp en het doffe gekerm der geslagenen geen wanklank zijn in die voor ons welluidende poëzy van de zegenkreten der overwinning en de dankliederen der bevrijding. En moeten wij ons, helaas, ook een geslagen Nederlandsch leger weten te denken, — wat ik mij niet kan denken, dat zijn de ongelukkige verdedigers van onze onafhankelijkheid, die daar op het slagveld ter neêr liggen, *onverzorgd*, en de schande beweenende van hun diepvernederd vaderland!

Ik hoor U zeggen: „Dat zal niet geschieden.” — Ik hoop het!

De Voorzitter zegt den heer GORI dank voor zijne belangrijke en uitgewerkte bijdrage. Hij opent thans de discussie over de in de rede vervatte hoofdpunten, en wel in de eerste plaats over het hoofdpunt, door den heer GORI aldus omschreven:

„Het personeel en materieel van den geneeskundigen dienst moet

ingericht worden overeenkomstig de behoeften van den werkelijken oorlog. Het denkbeeld van een *kern* en *reserve* voor gewone en buitengewone omstandigheden dient hier te worden in practijk gebragt."

De heer DE GEER verklaart met den heer GORI in gevoelen te verschillen over eene indeeling der officieren van gezondheid bij de korpsen. Die indeeling geeft het groote voordeel, dat de officier van gezondheid daardoor in de gelegenheid is de manschappen te leeren kennen. Hij geeft daarom op dit punt aan den bestaanden toestand de voorkeur boven hetgeen door den heer GORI als wenschelijk wordt geacht.

De heer GORI erkent, dat aan eene indeeling der officieren van gezondheid bij de korpsen schijnbaar voordeelen verbonden zijn. Maar die voordeelen worden niet opgewogen door de nadeelen, welke uit die indeeling in oorlogstijd moeten voortvloeien. Dan zal men toch zien, dat daarvan eene ongelijke verdeeling van het geneeskundig personeel het gevolg is. Het is — en dit geldt meer den toestand van vrede — van hoog belang, dat de militaire geneeskundige bekend is met de voor- en nadeelen, die eene plaats uit een hygiënisch oogpunt aanbiedt. Wordt nu de officier van gezondheid bij een korps ingedeeld, dan heeft hij geene gelegenheid daaromtrent eene uitgebreide ondervinding op te doen, wat wel mogelijk is in het tegenovergestelde geval, wanneer hij langen tijd op dezelfde plaats gevestigd kan blijven. Hij noemde verder de voordeelen der indeeling *schijnbaar*, omdat het leeren kennen der manschappen, hetgeen door den heer DE GEER zoo belangrijk geacht wordt, in theorie heel mooi klinkt, maar in de practijk toch niet plaats heeft. Het grootste gedeelte van onze levende strijdkrachten behoort tot de militie en is uit den aard der zaak slechts korten tijd onder de wapens, terwijl de overige manschappen en het kader mede aan overplaatsingen blootstaan. De officieren hebben met hunne families het recht de hulp in te roepen van den geneesheer, die tot een ander korps behoort, en maken daarvan een ruim gebruik, terwijl de officieren van gezondheid mede aanhoudend, en meer dan ze somtijds wenschen, van het eene korps naar het andere korps worden overgeplaatst.

Wat blijft er dus van de zoo hoog geroemde indeeling over? Al zeer weinig. Hij herhaalt het: zij had in '60 plaats, niet omdat de belangen van den dienst dit vorderden, maar om de uitgaven van den geneeskundigen dienst voor een gedeelte te kunnen brengen onder die voor de verschillende wapens en korpsen. Het was dus een bloot administratieve maatregel, die tot stand kwam tegen den zin van verschillende officieren van gezondheid, en met name van den toenmaligen Inspecteur van het dienstvak.

De heer DE GEER volhardt bij zijne meening, dat bekendheid met de personen voor den officier van gezondheid van veel belang is te noemen, vooral in oorlogstijd.

De heer GORI meent, dat het in oorlogstijd juist een nadeel is, wanneer de officier van gezondheid aan een bepaald korps is verbonden, omdat hij dan niet altijd in de gelegenheid zal zijn dáár hulp te bieden, waar die het meest gevorderd wordt.

De heer MULDER zegt, dat hij zich minder bevoegd acht, in bijzonderheden te beoordeelen, hetgeen door den heer GORI omtrent de organisatie van den militairen geneeskundigen dienst is gezegd. Er zijn echter een paar punten, waaromtrent hij gaarne eenige opheldering zou ontvangen.

In een artikel in het tijdschrift *de Gids* heeft de heer GORI onlangs hetzelfde onderwerp behandeld. Daarin komen dezelfde denkbeelden voor, die hij thans heeft ontwikkeld. In dat artikel spreekt de heer GORI ook van een kern en eene reserve voor den militairen geneeskundigen dienst. Die kern zou bestaan uit 100 militaire artsen, waarvan 12 à 14 zouden zijn dirigeerende officieren van gezondheid, vervolgens 60 officieren van gezondheid, die nan den rang van kapitein zouden geassimileerd zijn, en verder eenige adssistenten met inférieuren rang. Nu ligt de vraag voor de hand: hoe een getal van 100 artsen, die in vredestijd toch wel den dienst zullen moeten vervullen, voldoende zal zijn voor het werk, dat thans door 140 officieren wordt verricht? Spreker wil natuurlijk den heer GORI niet in het dilemma brengen, om of dat beginsel tegen te spreken, of wel te zeggen dat de militaire doctoren op het oogenblik het werk met 140 doen, dat door 100

verricht zou kunnen worden. Hij gelooft, dat de militaire doctoren de handen vol hebben en vraagt dus alleen eenige opheldering.

Wat het vormen van eene reserve betreft, heeft de heer GORI er van gesproken om degenen, die in de medicijnen studeeren, vrij te stellen van militie- en schutterdienst, maar hun daarentegen de belofte af te nemen, dat zij zich te allen tijde beschikbaar zullen stellen, om des noods eenige jaren als militaire artsen bij het leger te velde te dienen. Spreker vraagt echter, of dat plan in de praktijk uitvoerbaar is? De heer GORI verbindt aan de studiën op onze universiteiten (of misschien op onze éénige universiteit in later jaren) de studie van eene bepaalde militaire hygiëne, en spreker gelooft ook, dat de militaire artsen eene dergelijke meer bijzondere opleiding noodig hebben, omdat de patiënten, die zij behandelen, in bijzondere omstandigheden verkeeren. Doch al worden zulke lessen aan de universiteit gegeven, dan zullen zij toch facultatief moeten zijn, want spreker kan zich geene inrichting van hooger onderwijs voorstellen, waar men bepaaldelijk doctoren vormt; hij gelooft niet, dat het de bestemming van eene universiteit is, doctoren, advokaten of predikanten te vormen, maar wel de geneeskunde, de rechtsgeleerdheid of de theologie in haar vollen omvang te doceeren. Hij beschouwt de universiteiten niet als africhtings-instituten voor bepaalde betrekkingen in de maatschappij, maar als inrichtingen om er de wetenschappen, in den ruimsten zin genomen, te beoefenen. Nu zouden de bedoelde lessen verplichtend gemaakt moeten worden voor degenen, die in de medicijnen studeeren, en voortdurend (althans tot zekeren leeftijd, bijv. 45 jaar) zou hun het zwaard boven het hoofd hangen, dat zij het leger te velde zouden moeten volgen. Is het denkbeeld uitvoerbaar, dan zal men inderdaad eene krachtige reserve verkrijgen.

Niemand kan, wat de belooning der militaire artsen betreft, meer gezind zijn dan de spreker, om hun ruimschoots toe te kennen wat hunne betrekking verdient; maar hij heeft toch bedenkingen op dit punt. Als hij de organisatie nagaat, die in het artikel in *de Gids* wordt voorgeslagen, dan ziet hij dat er in de lagere rangen een zeker getal geneesheeren zouden moeten wezen, die assistent-artsen zouden zijn; dat zij na vier jaren tot den kapiteinsrang zouden overgaan; dat er drie klassen van kapiteins

zouden wezen, en dat men telkens, na vijf jaren in zijn graad gediend te hebben, eene hoogere bezoldiging zou krijgen. Als spreker dan ziet, dat voor die kapiteins tot f 2600 tractement wordt uitgetrokken, dan vindt hij, dat een jong mensch, die officier van gezondheid wordt, het na vier jaren dienst, als kapitein van de derde klasse tot f 1800, en na nog tien jaren dienst tot f 2600 zou brengen. Dergelijke cijfers zijn wel zeer materiëel en prozaïsch, maar het zijn toch feiten; en hoewel spreker niets tegen die tractementen heeft, indien de betrokken personen ze verdienen, zoo blijft het toch waar, dat de militaire artsen militaire rangen hebben, en dan vraagt hij welk officier zoo gelukkig is, om op den leeftijd van 36 of 38 jaar f 2600 tractement te genieten? Wat zal de indruk daarvan op die honderden officieren in het leger zijn, die zeker ook wel op verhooging van tractement zouden aandringen? Bij eene regeling als de voorgeslagene, hoe wenschelijk ook, zal dus een groot bezwaar te overwinnen zijn.

Nog andere punten hebben in de rede van den heer GORI sprekers aandacht getrokken, onder anderen hetgeen die heer gezegd heeft over het tractaat van Genève. Spreker weet echter niet of de Voorzitter hem zal veroorloven, thans reeds daarover te handelen, aangezien eerst de discussie over de organisatie van den geneeskundigen dienst aan de orde is gesteld.

De Voorzitter acht het beter het bespreken van het tractaat van Genève voor 't oogenblik uit te stellen, waarop de heer MULDER van het woord afziet, onder voorbehoud om nader op dat punt terug te komen.

De heer mr. A. P. T. EYSSELL acht zich, als jurist, niet bevoegd een plan van organisatie, zoo als door den heer GORI is voorgedragen, te bespreken, maar meent wel bevoegd te zijn om inlichtingen te vragen omtrent een kapitaal punt, hetwelk wel reeds door den heer MULDER is aangeroerd, maar hetgeen hij meer algemeen wenscht te stellen.

De voordracht van den heer GORI heeft op spreker den indruk gemaakt, dat *à peu près tout est à refaire* in onze militaire geneeskundige organisatie. Wij moeten hebben beter bezoldigde officieren van gezondheid, beter bezoldigde ziekenoppassers, een

grooter aantal militaire hospitalen, eene bijna totale vernieuwing van het aanwezige materiëel, eene militaire geneeskundige applicatie-school, en een en ander meer. Nu vraagt spreker den heer GORI: wat zal dit alles *à peu près* kosten, en in welke evenredigheid zullen die kosten staan tot de gezamentlijke kosten van onze militaire organisatie? Zijns inziens, zal de heer GORI wel de eerste zijn, om toe te stemmen, dat het niet de vraag is wat absoluut het meest wenschelijk is, maar wat financieel uitvoerbaar is, en daaromtrent heeft hij van dien spreker geen *données* vernomen.

De heer POST verklaart nog geen lid dezer Vereeniging te zijn en slechts tot de geïnviteerden voor dezen avond te behooren, maar als officier van gezondheid vraagt hij vergunning om ook eenige woorden in 't midden te brengen, die alleen strekken om sommige punten nader toe te lichten.

De heer GORI is tegen eene indeeling van de officieren van gezondheid bij de korpsen, en daaromtrent is spreker het niet volkomen met hem eens, gelijk hij ook gelooft, dat verscheidene andere officieren van gezondheid niet zoo gemakkelijk over dat punt zullen heenstappen. Die indeeling kan nadeelen bezitten, waarvan de heer GORI of anderen ondervinding hebben, maar zij bezit ook hare voordeelen.

Wat is het geval? Een korps moet onverwachts marcheerden. Onmiddellijk geeft de kommandant, wanneer de officieren van gezondheid bij de korpsen zijn ingedeeld, daarvan kennis aan de bij het korps ingedeelde officieren van gezondheid, en deze zijn dus dadelijk beschikbaar. Dit geldt niet alleen voor oorlogstijd, maar ook voor den gewonen toestand. Tegenwoordig gebeurt het, dat ten gevolge van den veetyphus een korps zich naar eene andere plaats moet begeven. Zijn nu de officieren van gezondheid niet bij de korpsen ingedeeld, dan zal veel tijd noodig zijn vóór de vereischte correspondentie en aanschrijvingen zijn afgeloopen.

Spreker moet verklaren dat de officieren van gezondheid zich niet anders dan beroemen kunnen over de wijze, waarop zij door de chefs der korpsen worden behandeld. Deze begrijpen, dat de militaire artsen op een bijzonder standpunt staan en tijd voor studie behoeven. De chefs trachten zooveel dat mogelijk is den

dienst voor de officieren van gezondheid zoo aangenaam mogelijk te maken. Spreker zou daarom zijn tegen eene opheffing der in-deeling van de officieren van gezondheid bij de korpsen.

De heer GORI verlangt een kern en eene reserve. De heer MULDER vraagt, of dit praktisch uitvoerbaar is? Spreker meent, dat het in Denemarken met goed gevolg wordt toegepast. Het is altijd moeilijk in oorlogstijd in de behoefte aan officieren van gezondheid te voorzien. Voor de infanterie, kavallerie en artillerie kan men gemakkelijker de noodige officieren verkrijgen door geschikte onder-officieren tot den officiersrang te bevorderen. Mogen deze niet in alle opzichten de noodige geschiktheid bezitten, dit levert minder bezwaar op, omdat zij in inférieure rangen blijven. Daarentegen moet zelfs de jongste officier van gezondheid zelfstandig kunnen handelen. Hij staat voor de geheele praktijk en moet de geschiktheid bezitten, om in- en uitwendige ziekten te behandelen. Men zegt misschien, dat de officieren van gezondheid staan onder hun chef, den chirurgijn-majoor. Dit neemt niet weg, dat zij bekwaam moeten zijn voor het vak, waarvoor zij geroepen worden. Even als bij alle vakken, zal men ook onder de officieren van gezondheid wel verschillende categoriën aantreffen: goede, betere en beste, maar zeker is het, dat zij niet slecht en onbekwaam mogen zijn.

De heer GORI heeft gezegd, dat er geen reglement bestaat voor den geneeskundigen dienst bij de korpsen. Dit is onjuist. Er bestaat een reglement van het jaar 1813; het heeft verschillende periodes doorleefd. Het reglement moet noodzakelijk herzien worden, want sedert 1813 zijn de toestanden aanmerkelijk veranderd.

De heer A. C. EYSELL hecht niet, zooals de heer DE GEER, groote waarde aan het voordeel, dat de officier van gezondheid bekend is met de manschappen. Die kennis doet toch weinig af. Is de officier van gezondheid bekend met den levensloop en het karakter van den persoon, dien hij moet behandelen, op de wijze van behandeling zal dit geen overwegenden invloed uitoefenen. Heeft de patiënt geleefd op eene wijze, die schadelijk is voor zijne gezondheid, dan spreekt dit duidelijk genoeg, en is het niet daarvoor noodig vroeger hem gekend te hebben of met hem in aanraking te zijn geweest.

Datgene, waar de heer Post op wijst, kan een voordeel zijn, maar een zeer gering voordeel. Is er een officier van gezondheid aanwezig, dan is men dadelijk gereed. Het uitstel echter, dat uit de correspondentie moet voortvloeien, wanneer de officieren van gezondheid niet bij de korpsen zijn ingedeeld, kan niet groot zijn, omdat slechts de cerstaanwezende officier van gezondheid behoeft te worden aangeschreven, die iemand designeert om met het korps te marcheeren.

Spreker acht het een groot nadeel van de indeeling, dat daardoor de officieren van gezondheid steeds genoodzaakt zijn alle manoeuvres met het korps mede te maken in het opsluitend gelid van de vierde divisie. Een nog grooter nadeel ontstaat uit die indeeling in oorlogstijd. Het kan gebeuren, dat een korps niet in het vuur komt. Zijn daarbij nu officieren van gezondheid ingedeeld, dan zijn deze in dat geval tot geheele werkeloosheid gedwongen, terwijl in het tegenovergestelde geval zij zich daar zullen bevinden, waar hunne hulp het meest gevorderd wordt.

De heer VAN MULKEN wenscht met een enkel woord het gevoelen te ondersteunen van de geneesheeren, die zich verklaard hebben voor de indeeling der officieren van gezondheid bij de korpsen, en met een voorbeeld, uit zijne in den oorlog opgedane ondervinding, het voordeel aan te toonen van officieren van gezondheid bij een korps ingedeeld te hebben. Op den gedenkwaardigen 18den Junij 1815, den dag der bataille van Waterloo, waren er bij sprekers bataillon twee officieren van gezondheid ingedeeld, en daar er gedurende het gevecht geene gekwetsten vervoerd mochten worden, was het gelukkig dat het bataillon, waarbij 60 gekwetsten waren, die geneesheeren had om het eerste verband te leggen; want toen er des avonds duizenden gebleeseden op het slagveld lagen, en spreker als officier gekommandeerd was om de gekwetsten te eskorteeren en naar de ambulance te vervoeren, toen werd de ambulance niet gevonden, want zij had de vlucht genomen, en er was dus geene geneeskundige hulp. Spreker herhaalde dus, dat het gelukkig was, dat er officieren van gezondheid bij het bataillon aanwezig waren geweest, die in de eerste behoefte eenigszins hadden kunnen voorzien.

Wat nu betreft, gelijk gezegd is, dat de officieren van gezond-

heid de bewegingen in het opsluitend gelid zouden moeten volgen, gelooft spreker niet, dat dit dikwijls plaats heeft. Bij het regiment althans, dat hij de eer had te kommandeeren, gebeurde het niet. Maar in het kamp is de officier van gezondheid er bij, omdat er bij het vuren ongelukken kunnen gebeuren en er dan hulp moet zijn; zoo ook bij militaire marschen, omdat ook dan geneeskundige hulp noodig kan wezen. Maar anders gelooft spreker niet, dat de officieren van gezondheid kunnen klagen, dat zij bij den troep mede moeten excerceeren.

De heer MULDER wenscht nog eenige opmerkingen te maken met betrekking tot de zoogenoemde reserve voor de officieren van gezondheid, die in vreedetijd gevormd zou kunnen worden. Hij weet wel, en gelooft ook dat iedereen dit zal toegeven, dat het korps officieren van gezondheid in tijd van vrede niet de sterkte kan hebben, die in tijd van oorlog noodig zal zijn, zoodat de wenschelijkheid eener reserve duidelijk is; maar hij heeft alleen gevraagd, of er praktische mogelijkheid bestond om aan de studenten in de medicijnen de verplichting op te leggen, zich altijd disponibel te houden, om in tijd van oorlog als officieren van gezondheid te dienen, waarvoor zij dan vrijstelling van militie- en schutterdienst zouden hebben? Zal een doctor, die jaren in eene plaats gevestigd is geweest en zijne praktijk heeft, opgeroepen kunnen worden, om zijne diensten in den oorlog te bewijzen?

Hoe de zaak in Denemarken geregeld is, weet spreker niet. Het is echter niet zoozeer de vraag of men daar zulk eene reserve heeft ingesteld, als wel hoedanige bepalingen daaromtrent gemaakt zijn. Spreker is nog niet overtuigd, dat zulk eene reserve onder de opgegevene voorwaarden zal kunnen en mogen georganiseerd worden.

De heer POST, de opmerking van den heer DE GEER releveerende, dat de indeeling der officieren van gezondheid bij de korpsen wenschelijk is, omdat zij de personen dan beter leeren kennen, zegt, wel te onderstellen dat die overweging zwaar gewogen heeft bij de hooge autoriteiten, doch gelooft dat het nut daarvan meer denkbeeldig dan wezenlijk is. Onder de officieren bij de verschillende bataillons is de mutatie zoo groot, dat het tot de zeldzaamheden behoort, indien men er na vier of vijf jaren

nog dezelfde als vroeger aantreft. Bij de kapiteins maakt het misschien eenig verschil, doch onder de luitenants is altijd mutatie. Ook onder de vrijwilligers is wellicht eenige bestendigheid, doch onder de militiens heeft aanhoudend afwisseling plaats. Of dus dat kennen van het personeel eene zaak van zoo overwegend belang is, laat spreker in het midden.

De heer A. C. EYSSELL heeft de indeeling der officieren van gezondheid bij de korpsen niet wenschelijk gekeurd, en gemeend dat het dan gemakkelijker zou zijn hen overal heen te zenden, waar hulp zal noodig zijn. Doch hierop moet spreker antwoorden, dat de eerstaanwezende officier van gezondheid niet weet welke plannen de generaal heeft, en hij betwijfelt ook of die officier van gezondheid ooit op de hoogte van het *plan de bataille* gebracht zal worden.

Eindelijk heeft nog de heer MULDER over de kern en de reserve gesproken. Spreker gelooft wel, dat het vormen eener reserve mogelijk zou wezen, en hij heeft dan niet alleen het oog op de studenten der universiteiten, maar ook op de kweekelingen der klinische scholen, — in het algemeen op degenen, die den graad van genees-, heel- en verloskundige verkrijgen. Spreker zou hun niet de verplichting willen opleggen, om later als officieren van gezondheid te dienen, maar het facultatief willen stellen, en meent dat er een groot gevolg zou te verwachten zijn, indien het gouvernement aan degenen, die zich verbinden wilden om later bij de reserve als officier van gezondheid te dienen, vrijstelling van militie- en schutterdienst toezeide. De studenten zouden hiermede het stellen van een remplaçant uitwinnen, en ontheven zijn van den schutterlijken dienst, die hun wellicht nog minder behaagt. Naar sprekers oordeel zouden er vele liefhebbers voor zijn. Men zou die geneeskundigen in drie bannen kunnen verdeelen, van 1—5, van 5—10, van 10—15 jaar. Dan zou men in den eersten ban altijd jonge geneeskundigen oproepen, die vooralsnog de minste praktijk hebben en het leven te velde in sommige opzichten misschien wel aangenaam zouden vinden. In ieder geval zou men tot de oproeping niet moeten overgaan, dan wanneer de behoefte dringend werd.

De heer BOSSCHA wenscht eenige opmerkingen in 't midden te

brengen, ten aanzien van hetgeen door de heeren POST en MULDER gezegd is.

De heer MULDER heeft aangemerkt dat het moeielijk zal zijn, den studenten aan de akademiën de verplichting op te leggen, om de lessen bij te wonen over de vakken, die vooral voor de militaire artsen noodig zijn; hij meent, dat daardoor de vrije wetenschappelijke vlucht, die de studie aan de akademie moet nemen, belemmerd zou worden.

Men moet zich daarvan geene te hooge gedachte vormen. Men moet niet zeggen, dat, wanneer jongelieden voor advocaat, doctor of dominé studeeren, de universiteiten africhtings-scholen worden; dan toch zouden wij in ons land niets anders dan africhtings-scholen hebben. Het getal jongelieden, die studeeren aan de hooogeschool alleen om de wetenschap te beoefenen en zich geen bepaald doel bij hunne studiën voor oogen stellen, is gering, zoo het niet gelijk is te stellen met nul. Ieder student toch richt zijne studiën in naar hetgeen hij in de maatschappij hoopt te worden.

Wanneer het vast staat, dat men voor sommige betrekkingen zekere waarborgen van kunde moet geven, dan kunnen die zeer goed worden vermeerderd met militaire hygiëne of zoodanige andere eischen, als in het belang van den militairen geneeskundigen dienst noodig zal worden geacht. Men kan dus zeer goed een examen over militaire hygiëne vorderen van hen, die zich verbinden willen later in het leger te dienen tegen vrijstelling van militairen en schutterlijken dienst.

Misschien zou men bevreesd moeten zijn voor een ander bezwaar. Het zou toch kunnen gebeuren, dat jongelieden gebruik maken van de aangeboden vrijstelling, doch hunne studiën noodeloos rekken of die verlaten. Daartegen zou echter wel een middel te vinden zijn. Dit bezwaar is dan ook misschien niet meer dan eene specieuse casuïstiek.

De heer GORI zegt nog slechts enkele punten te willen bespreken, daar hij meent dat hij die, waarover de leden elkander onderling weerlegd hebben, kan laten liggen.

In de eerste plaats het verschil tusschen de burger- en de militaire-geneeskunde. Men heeft jaren lang tusschen beiden een verschil aangenomen, hetgeen spreker evenwel niet erkent en afkeurt. Eene am-

putatie of de behandeling van een koortslijder bij een burger of bij een militair, acht hij volmaakt hetzelfde. Alleen bestaat er verschil in de toepassing. Is dit zoo overwegend, dan kan men eene militaire geneeskundige applicatie-school oprichten en daar de jongelieden, die in de medicijnen studeeren, een of twee jaren doen verblijven.

De heer MULDER heeft gesproken over een artikel van mij in *de Gids*. Ofschoon nu spreker van gevoelen is, dat een verdiger eigenlijk hier geene rekenschap schuldig is van het elders door hem gesprokene of geschrevene, zoo wil hij toch zich daarmee niet afmaken.

Om de methode der vergelijking toe te passen op de toestanden en betrekkingen van de samenleving, acht spreker zeer moeilijk. Zoo licht vergeet men daarbij één of meer factoren, en komt daardoor tot verkeerde gevolgtrekkingen of wordt eenzijdig. Dit in het algemeen. Wat nu de officieren van gezondheid aangaat, zoo er bij hen van vergelijken sprake moet zijn, dan wenscht spreker dit te doen niet met de andere officieren van het leger, maar met de burgergeneeskundigen. Personen met eene rijke ervaring, en die persoonlijk hebben meêgewerkt tot het tot stand brengen onzer geneeskundige staatsregeling, verklaren, dat er binnen weinige jaren alom groote behoefte zal zijn aan geneeskundigen, en ieder geneeskundige dus ruimschoots zijn brood zal kunnen verdienen. Anderen vreezen zelfs, dat er gebrek zal zijn aan geneeskundigen. Nu is het voorzeker het belang van het Gouvernement te waken, dat de kundigste artsen aan het leger verbonden zijn en voortdurend blijven. Men moet toch niet uit het oog verliezen, dat de officier van gezondheid, die bij ons leger dikwijls zelfstandig zal moeten optreden, veel meer kundigheden moet bezitten dan een burgergeneeskundige. Deze heeft veelal een heilkundige, verloskundige, gerechtelijk geneeskundige en apotheker naast zich, terwijl de officier van gezondheid de wetenschap in haren geheelen omvang moet in praktijk brengen. Wil het gouvernement zorgen voor een uitmuntende kern van militaire geneeskundigen, dan moet het beginnen met ze behoorlijk te bezoldigen. Dit punt werd te over reeds in allerlei brochures, sedert tal van jaren, behandeld, is met der daad uitgeput en wordt slechts noode door den spreker aangeroerd.

Als er evenwel van bezoldiging sprake is, dan vraagt spreker,

of een burgergeneeskundige, die de minste of geringste reputatie als arts geniet of verdient, na twaalfjarige praktijk niet meer zal verdienen dan f 1200 's jaars? Een goed geneeskundige zal dan eenige duizenden inkomen hebben. Het is dan ook zijne innige overtuiging, dat, wanneer de regeering niet zoo spoedig mogelijk afdoende voorzorgsmaatregelen neemt, het leger binnen weinige jaren een korps officieren van gezondheid zal hebben, ongeschikt om hunne veelomvattende taak, inzonderheid te velde, te vervullen. Aan het hoofd zullen dan blijven oude mensen, die niet meer de noodige veêrkracht bezitten, en aan het einde eenige jonge lui, die nog niet behoorlijk zijn geoefend, want daarvoor zijn eenige jaren noodig. De eigentlijke kern en kracht van het korps zal elders, zeer ten nadeele van het leger, een goed heenkomen gaan zoeken. Dit te voorkomen is de plicht van de regeering en het belang van het leger.

De heer MULDER heeft gevraagd, hoe 100 artsen het werk zullen doen, waarvoor thans 140 personen disponibel zijn? Ik wil hem het antwoord niet schuldig blijven. Het zou zeker onbillijk zijn, om den officieren van gezondheid met hunne karige bezoldiging nog meer diensten op te dragen. Bij eene behoorlijke bezoldiging en eene doelmatige organisatie zou dit echter zeer goed mogelijk zijn. Er is reeds elders gewezen op het feit, dat het Belgische leger slechts 129 officieren van gezondheid heeft. Maar zij worden daar dan ook behoorlijk beloond. Zoo is bij de laatste regeling noodig geoordeeld: een inspecteur-generaal met den rang van generaal-majoor; vier *médecins principaux* met den rang van kolonel; zeven *médecins de garnison* met den rang van luitenant-kolonel; acht en twintig *médecins de régiment* met den rang van kapitein, en na tien jaren dienst met dien van majoor; een en dertig *médecins de bataillon* met den rang van kapitein, en verder slechts een en vijftig officieren van gezondheid in *inférieure* rangen. Een en ander, zoo heette het, „tant au point de vue du service qu'au point des intérêts des officiers de santé, qui ont généralement une carrière très limitée.” De officieren van gezondheid in België zijn bezoldigd overeenkomstig hun rang, gelijkstaande met dien bij de wetenschappelijke wapens van het leger. Bij ons geeft men eene enkele maal den rang zonder het tractement. Zoo hebben wij twee kolonels met het tractement van

luitenant-kolonel enz. Maar wij zouden ons onthouden van vergelijken, niet waar? Dit alles is bovendien eene zaak van algemeene bekendheid. De lust om het te veranderen, bleef echter achterwege.

Wanneer de heer Post de verslagen naleest, dan zal hij zien, dat ik gezegd heb, dat een reglement voor den geneeskundigen dienst *te velde* ons ten eenen male ontbreekt. Ik vereenig mij met zijn oordeel over de instructie van '19. Zij behoort tot de historie. Meer valt er niet van te zeggen. Met zóó'n voorschrift kan men *alles* of *niets* wettigen!

Ter beantwoording van den heer A. P. T. EYSSELL herinnert spreker, dat, zoo in zijn *Gids*-artikel cijfers genoemd zijn, dan moeten deze niet absoluut genomen worden. Spreker is een vijand van absolutisme onder iederen vorm en op ieder gebied. Wij zijn hier daarenboven niet bijeen, om in bijzonderheden te treden, die aan uitputting van de behandelde onderwerpen grenzen, maar om algemeene beginselen te bespreken, die leidende *moeten* worden voor eene behoorlijke regeling. Die regeling zelve is echter de taak der regeering. Wij vormen geene volksvertegenwoordiging *à petits pieds*.

Wat de reserve betreft, is het van belang, dat daaromtrent de noodige maatregelen worden genomen. Spreker heeft uitgerekend dat het leger 230 officieren van gezondheid behoeft, die op dit oogenblik voor een groot gedeelte niet aanwezig zijn. Het ontbrekende getal zou dus, in geval van nood, gevonden moeten worden uit de burgergeneeskundigen. Nu wenscht spreker niet, dat, wanneer die aanvulling nodig mocht zijn, men eene herhaling zal zien van hetgeen in 1830 heeft plaats gevonden, toen de slechtste geneeskundigen, ja zelfs mislukte apothekers-leerlingen enz. bij het leger, als officier van gezondheid in dienst traden. Zij, die het vaderland moeten verdedigen, hebben aanspraak op eene goede geneeskundige verzorging en behandeling. Daarom wil spreker niet, dat deze gewichtige aangelegenheid aan de willekeur worde overgelaten, en dat men dezen of genen doctor neme, die geen praktijk heeft. Integendeel, er moet goede hulp voor de zieke en gewonde soldaten zijn, en daarom wil spreker eene reserve. Dit is geene nieuwigheid, want bij de Engelschen bestaat zij reeds sedert 1813. Ook bij de Pruisen is het aangenomen, dat een geneeskundige, wanneer het noodig is, ook gebruikt wordt

als geneeskundige bij het leger. Bij ons zou een geneeskundige, die eenig lichamelijk gebrek had, van den dienst worden vrijgesteld, maar in Pruissen moet hij dan optreden als officier van gezondheid, en daarvoor is hij dan ook zeer goed te gebruiken.

Spreker doet hulde aan de ondervinding van den generaal VAN MULKEN en van de andere heeren die het woord gevoerd hebben, doch sprekende van de indeeling, heeft hij zich niet gegrond op zijne eigene ondervinding, maar op het beginsel in het algemeen. Hij, voor zich, heeft geen nadeel van het bestaande gebruik ondervonden, maar is steeds met welwillendheid behandeld.

Hiermede meent hij de punten, door de opponenten behandeld, beantwoord te hebben. Mocht hij iets vergeten hebben (want hij is geen geoefend *debater*), dan verklaart hij zich gaarne bereid om nadere inlichtingen te geven.

De heer Dr. E. C. BÜCHNER zegt, door den spreker van dezen avond uitgenoodigd te zijn om deze vergadering bij te wonen en, indien het hem noodig voorkwam, aan het debat deel te nemen. Hij wil dan gaarne erkennen, dat hij veel gehoord heeft, wat der overweging ten hoogste waardig is. Met den heer GORI gelooft hij, dat de tijd eener afscheiding tusschen de burger- en de militaire geneeskundigen voorbij is, en dat beiden op dezelfde applicatie-school of aan dezelfde inrichting van onderwijs opgeleid moeten worden, want men heeft zeer terecht aangemerkt, dat, of men een militair of een burger behandle, dezelfde bekwaamheid gevorderd wordt.

Men heeft bedenking gemaakt tegen de te vormen reserve van geneeskundigen, en de vrees te kennen gegeven, dat men, in geval van nood, niet over het vereischte getal officieren van gezondheid zou kunnen beschikken. Naar sprekers inzien zou aan het bezwaar te gemoet kunnen gekomen worden door een middel, dat nog niet vermeld is, namelijk, indien het gouvernement kon goedvinden het getal beurzen, die nu reeds bestaan en die in den regel verleend worden aan onbemiddelde jonge menschen, die aanleg en lust voor de studie hebben, te vermeerderen, en daar tegenover de verplichting te stellen, dat zij genoodzaakt zullen zijn gedurende tien jaren, nadat zij tot geneeskundigen

bevorderd zijn, aan het Rijk diensten te presteeren, waar de regeering dit zal noodig achten.

Met bescheidenheid wenscht spreker dit punt in overweging te geven, daar het hem voorkomt niet impracticabel te zijn.

De heer Post merkt aan, dat, hetgeen de vorige spreker wenscht, reeds in werkelijkheid bestaat, al is het niet onder den naam van *beurzen*. Hij bedoelt de kweekelingen der militaire geneeskundige school. Die voor de marine en de koloniën ontvangen eene toelage van f 600; die voor de landmacht genieten minder. Misschien is de tegenwoordige toelage niet toereikend, maar de zaak zelve bestaat.

De heer Mr. A. P. T. EysSELL zegt, dat, als hij met den heer GORI voor de balie stond, hij het door dien heer aan hem gegeven antwoord uiterst handig zou noemen, maar er zich toch niet mede zou kunnen vereenigen.

Het is waar, dat eene Vereeniging als deze in de eerste plaats beginselen moet bespreken, maar het zijn dan toch beginselen, waarnaar de uitvoering zich zal moeten regelen; en als dan tegen die beginselen zou kunnen worden ingebracht, dat zij onuitvoerlijk zijn van wege de kosten, dan zou het doel, dat de Vereeniging op het oog heeft, met het bespreken van die beginselen zeer weinig gediend zijn.

Daarom gelooft spreker, dat hij niet zonder reden eene globale opgave van de kosten heeft gevraagd, opdat de leden der Vereeniging zouden kunnen beoordeelen, of de uitvoering dier denkbeelden binnen de grenzen der mogelijkheid bleef.

De heer GORI zegt, dat hij bij het vormen van zijn plan wel degelijk op de kosten gelet heeft, zoo als hij dan ook in zijne rede heeft gezegd, dat de door hem bedoelde geneeskundige dienst zou kunnen georganiseerd worden voor hetzelfde geld, dat men nu besteedt. Hij onderstelt echter, dat de heer EysSELL niet van hem zal verlangen, dat hij hier in becijferingen of verdere technische bijzonderheden trede. De militaire geneeskundige is op het oogenblik minder eene geldquacstie. Maar met het

verouderde systeem moet voor alles gebroken worden. Hier is alles eigenlijk nog à refaire. In plaats van een versleten dwangstelsel moet een ander stelsel komen, dat der vrijheid. En het behoeft zeker niet, op deze plaats en in deze omgeving, beloofd te worden, dat zij *alleen* levensvatbaarheid kan schenken aan eenige regeling, en in waarheid het cement vormt voor de grondslagen van iedere blijvende instelling.

Geen der leden thans verder het woord verlangende te voeren over de twee eerste hoofdpunten der rede van den heer GORI, wordt het 3de punt: „Het tractaat van Genève eischt dringend herziening,” aan de orde gesteld.

De heer MULDER zegt, thans niet het woord gevraagd te hebben om over het 3de punt te spreken, maar om een voorstel te doen. Hij gelooft dat het geen zaak is, vooral uit aanmerking van het ver gevorderde uur, dit punt thans in behandeling te nemen. Hij stelt dus voor, de beraadslaging daarover in eene der volgende vergaderingen te houden, en dan zou hij het zeer wenschelijk achten, indien een der leden op zich wilde nemen die hulpmaatschappijen, welke zich in geheel Europa gevormd hebben en nog vormen, te bespreken. De zaak is van te veel omvang en over het voor en tegen kan te veel gezegd worden, dan dat dit in weinige oogenblikken zou kunnen worden afgedaan. Spreker zeide straks, dat hij op dit onderwerp zou terugkomen, maar om de opgegeven redenen ziet hij thans van het woord af.

Hij wenscht nog slechts met een enkel woord den heer GORI mede te deelen, dat op het congres te Parijs, waarop spreker tegenwoordig is geweest, juist die hoofdpunten — het neutraliseeren niet alleen van het personeel, maar ook van het materiëel van den geneeskundigen dienst te velde — ter sprake zijn gebracht, en dat daartoe betrekkelijke voorstellen aan de gouvernementen gedaan zijn. Daar spreker echter het *compte-rendu* dier conferentiën nog niet ontvangen heeft, zou hij toch op dit oogenblik nog niet genoeg ingelicht zijn om in nadere bijzonderheden te treden.

Overeenkomstig het voorstel van den heer MULDER wordt de discussie over dit punt tot eene latere bijeenkomst uitgesteld, en de Vergadering na het aannemen van 9 nieuwe leden gesloten.

Namens het Bestuur,

L. MULDER,

Secretaris.